

Príručka slovenskej lexikológie a lexikografie pre školy

2021

*Stručná charakteristika lexikológie a lexikografie ako jazykovedných disciplín.
Vymedzenie obsahu pojmov slovo a slovná zásoba. Členenie slovnej zásoby
podľa vecného významu, počtu slov v pomenovaní, vzťahu medzi významami
slov, pôvodu, citového zafarbenia, dobového výskytu, príslušnosti k
jednotlivým formám jazyka.*

*Tvorenie slov odvodzovaním, skladaním, spájaním slov do viacslovných
pomenovaní, skracovaním slov, preberaním slov z cudzích jazykov,
prenášaním významu.*

Slovotvorná štruktúra slova. Slovotvorné typy.

Morfematická štruktúra slova.

Delenie jazykovedných slovníkov a druhy slovníkov.

Jozef Berta

Použité skratky

atď. – a tak ďalej
BIB – Bienále ilustrácií Bratislava
DM – derivačná (*odvodzovacia*) morféma
EU – Európska únia
G. – genitív
H₂O – voda
ha – hektoliter
I. – inštrumentál
IM – interfigovaná (spájacia) morfa
jedm. č. – jednotné číslo
kcal – kilokalória
km – kilometer
KM koreňová morféma
KS – kmeň slova
MM – modifikačná (obmieňacia) morfa
napr. – napríklad
NBS – Národná banka Slovenska
neživ. – neživotné
NR SR – Národná rada Slovenskej republiky
OP – osobná prípona
OS – odvodené slovo
os. – osoba
pl. – plurál (množné číslo)
pod. – podobne
PP – pádová prípona
resp. – respektíve
RM – relačná (*gramatická*) morféma
ROZM – rozštiepená morféma
S PRED – slovotvorná predpona
S PRÍP – slovotvorná prípona
s., str. – strana
SF – slovotvorný formant
sg. – singulár (jednotné číslo)
Slovnaft – Slovenská nafta
Sľuk – Slovenský ľudový kolektív
SNP - Slovenské národné povstanie
soc. – sociálny
SR – Slovenská republika
SZ – slovotvorný základ
šk. r. – školský rok
TANAP – Tatranský národný park
TM – tematická morfa
TM – tvarová morféma
TVAR PRÍP – tvarotvorná prípona
tzv. – takzvaný
ZLOŽ S – zložené slovo
ZŠ – základná škola

Príručka slovenskej lexikografie a lexikografie pre školy

Jozef Berta

Jozef Berta

Príručka slovenskej lexikografie a lexikografie pre školy

Copyright © 2021 Dr. Jozef Berta

Grafická úprava: Jozef Berta 2021

Návrh obálky: Jozef Berta 2021

1. vydanie

Autor dáva súhlas na verejné rozširovanie tejto publikácie v elektronickej podobe.

Zverejnené na www.BertaJozef.webnode.sk
(v rubrike Ďalšie publikácie DOWNLOAD)

Obsah

Použité skratky	2
Príručka slovenskej lexikografie a lexikografie pre školy	4
Úvod	7
Lexikológia	8
Slovo.....	8
Slovná zásoba jazyka (lexika)	8
Kritériá členenia slovnej zásoby	11
1. Členenie podľa vecného významu	11
Prenesenie významu zo slova na slovo.....	12
2. Členenie podľa počtu slov v pomenovaní	14
3. Členenie podľa vzťahu medzi významami slov	18
4. Členenie podľa pôvodu	19
5. Členenie podľa citového zafarbenia.....	20
6. Členenie podľa dobového výskytu.....	21
7. Členenie podľa stylistickej príslušnosti	22
8. Členenie podľa príslušnosti k jednotlivým formám jazyka	24
Tvorenie slov.....	28
Slovotvorná štruktúra slova.....	29
Odvodzovanie	32
Odvodzovanie pomocou predpôň a prípon v domácich slovách a ich	33
pravopis	33
Preberanie predpôň a prípon z iných (cudzie) jazykov a ich pravopis.....	36
Vymedzenie obsahu pojmu slovotvorný typ	38
Slovotvorné typy podstatných mien.....	38
Slovotvorné typy prídavných mien.....	46
Slovotvorné typy slovies.....	52
Tvorenie prísloviek	53
Problematické prípady písania samohlások v niektorých príponách pri.....	55
tvorení slov	55
Morfematická štruktúra slova	57
Druhy morfém v morfematickom rozboře	58
Tvorenie slov skladaním.....	64
Spájanie slov do viacsovných pomenovaní	65

Pravopis viacslovných pomenovaní na začiatku takýchto spojení	66
Skracovanie slov	72
Univerbizácia a multiverbizácia	74
Preberanie slov z cudzích jazykov	75
Prenášanie významu	75
Lexikografia	76
Jazykovedné slovníky	76
Typy slovníkov	77
Kodifikačné príručky	86
Použitá literatúra	87

Úvod

Táto príručka je orientovaná na pomoc žiakom základných a stredných škôl, maturantom, ktorí sa chcú viac zdokonaľiť v základoch lexikológie. Objasňuje význam pojmov slovo, slovná zásoba a jej členenie podľa vecného významu, počtu slov v pomenovaní, vzťahu medzi významami slov, pôvodu, citového zafarbenia, dobového výskytu, štylistickej príslušnosti k jednotlivým formám jazyka.

Okrem toho poskytuje možnosť zorientovať sa v zložitej problematike tvorenia nových slov odvodzovaním, skladaním, spájaním slov do viacslovných pomenovaní, skracovaním slov, preberaním slov z cudzích jazykov, prenášaním významu aj so zameraním na pravopis, ktorý robí žiakom často značné problémy.

V neposlednej miere ponúka aj učivo z lexikografie (delenie jazykovedných slovníkov a druhy slovníkov).

Veríme, že poslúži jednak žiakom, ale aj učiteľom pri objasňovaní, precvičovaní, utvrdzovaní a opakovaní učiva uvedených jazykových disciplín.

Lexikológia

jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá **náukou** o slove a slovnej zásobe.

Slovo

► je skupina hlások;

Má:

► svoj **vecný, lexikálny význam**,

- pomenúva *osoby, zvieratá, veci, deje, veľkosť predmetu, vzťahy, prejavy citu* atď, teda *čo slovo znamená*,
napr. slovo *dom* pomenúva stavbu, budovu, kde sa dá bývať;

► a **gramatický význam**,

- predstavuje *gramatickú charakteristiku slova*,
 - ☞ zaradenie do *slovného druhu*,
 - ☞ zaradenie do *gramatických kategórií*,

✚ **menných** (určenie **rodu, čísla, pádu**),

napr. slovo **dom** je mužského rodu, je v singulári a v nominatíve;

✚ **slovesných** (určenie **osoby, čísla, času, spôsobu, rodu a vidu**),

napr. slovo **čítam** je v 1. osobe, jednotného čísla, v prítomnom čase, v oznamovacom spôsobe, činnom rode a nedokonavom vide.

Ak **má** slovo **vecný (lexikálny) význam**, nazýva sa **plnovýznamové** (zo slovných druhov – *podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá a príslovky*).

Ak **nemá** slovo **vecný (lexikálny) význam**, nazýva sa **neplnovýznamové** (zo slovných druhov – *predložky, spojky, častice, citoslovčia*).

Slovná zásoba jazyka (lexika)

► **súhrn všetkých slov v národnom jazyku – cudzím slovom lexika**,

- tvorí ho **spisovná forma jazyka, štandardná forma, subštandardná (nespisovná) forma (slang – sociálne nárečia) a dialektová (nárečová) forma**.

Slová, ktoré sú **najstaršie, najčastejšie a najviac ich človek používa**, tvoria **jadro slovnej zásoby**,

napr.: *otec, mama, sestra, zem, voda, spať, tri, ja, a, ktorý*.

Slová, ktoré sú neustále v pohybe, vypadávajú z neho staré slová (*rytier, četník, šuster, groš*) a vstupujú nové slová slovenského i cudzieho pôvodu (*fóliovník, dial'nica, adjektíva, džez, futbal*), tvoria **okraj slovnej zásoby**.

Patria sem:

➤ **hovorové slová**,
napr. *baloniak, háklivý, fl'ak, jakživ, panelák*;

➤ **knižné slová**,
napr. *jasnozrivý, jatriť, skrivodlivost'*;

➤ **básnické slová**,
napr. *luna, vesna, junák, var', čos'*;

➤ **odborné slová**,
napr. *fóliovník, dial'nica, bronchitída, fonendoskop, substantíva, deliteľ, pľúcnik lekársky*;

➤ **nárečové slová**,
napr. *gru'e, bandurky, valal, ml'eko, dze, nigda*;

➤ **slangové slová**,
napr. *magnet'ák, matika, slovina, dejak, gul'a, profák*;

➤ **archaizmy**,
napr. *lučba (chémia), merba (geometria), furman (povozník)*;

➤ **historizmy**,
napr. *šesták, dvoran, hajdúch, dereš, župa, zeman, rytier, četník, groš, žandár*;

➤ **zastarané slová**,
napr. *bukréta (kytica), choseň (úžitok), gánok (chodba), okázalý, (veľ'kolepý, parádny)*;

➤ **neologizmy**,
napr. *snowboard, monitor, softvér, euro, programátor, video, mobil, trenažér, čip*.

Okrem slovnej zásoby jazyka poznáme:

aj **slovnú zásobu jednotlivca (individuálna slovná zásoba)**.

Môže byť:

► **aktívna,**

➤ patria do nej **všetky slová**, ktoré určitý *človek v reči používa najčastejšie*;

► **pasívna,**

➤ patria sem **slová**, ktorým *človek rozumie*, ale v bežnej *komunikácii ich nepoužíva*,
napr. *stomatológ, mikročip, čipka*;

Kritériá členenia slovnej zásoby

Slovnú zásobu členíme podľa týchto kritérií:

1. Členenie podľa vecného významu

A.

a. plnovýznamové slová,

- ▶ majú vecný (lexikálny) význam,
 - *podstatné mená, prídavné mená, zámená, číslovky, slovesá a príslovky;*

b. neplnovýznamové slová,

- ▶ nemajú vecný (lexikálny) význam,
 - *predložky, spojky, častice, citoslovčia;*

B.

a) jednovýznamové slová,

- ▶ majú len *jeden základný význam,*
- ▶ pomenúvajú *jedinečný* (neopakovateľný) *jav, iba jednu vec,*
napr. *strofa, rým, balada, dvadsať, vnuk;*

Sú to najmä:

- ▶ **odborné termíny,**
napr. *kilogram, reaktor, kyselina sírová, lexikológia;*
- ▶ a **vlastné mená,**
napr. *Prešov, Brestov, Kukučín, Hviezdoslav, Saturn;*

b) viacvýznamové slová,

- ▶ majú okrem **základného významu** i **prenesený – druhotný význam**,
- ▶ **pomenúvajú viac javov**, majú teda **viac významov** (význam sa prenáša na iný, podobný jav),
 - **základný** význam,
napr. **oko** človeka; **koruna** – minca;
 - **odvodené** významy, najmä **na základe podobnosti**,
napr. **oko** na polievke, **oko** na sieti, **oko** ako slučka na chytanie zveri; kráľovská **koruna**, **koruna** stromu.

Prenesenie významu zo slova na slovo

Uskutočňuje sa:

a. na základe vonkajšej podobnosti s iným predmetom,

- ▶ **metafora**,
napr. **žeriav** (vták) a **žeriav** (stavebný stroj), **oko** (ľudské) a **oko** (na sieti), **líška** (prešibané zviera) a **líška** (falošný, prefikáný človek);
 - **metafora** z hľadiska výrazových prostriedkov umeleckej literatúry je **trópus** (nepriame obrazné pomenovania nejakej veci menom inej veci na základe určitej príbuznosti alebo zhody),
napr. **bojovať proti veterným mlynom; more slz; čierna duša; ostrý pohľad; po dolinách rozišli sa mraky; horela roľa** (roľa naozaj nehorela, autorovi západ slnka nad roľou pripadal ako oheň);

b. na základe vnútorných súvislostí a vzťahov,

- ▶ **metonymia**,
napr.:
 - **dedina** má strach (strach nemá dedina, teda skupina domov a usadlostí, ale ľudia bývajúci v nich = vnútorná súvislosť);
 - **umýva okno jelenicou** (neumýva okno zvieratom, ale iba kožou zo zvierat'a = súvislosť medzi materiálom a predmetom);
 - **čítam Hviezdoslava** (čítam dielo, ktoré napísal Hviezdoslav) = súvislosť medzi autorom a dielom);
 - ✚ **metonymia** z hľadiska výrazových prostriedkov umeleckej literatúry je **trópus**.

Zvláštnym druhom metonymie je **synekdocha**,

♦ vznikne vtedy, keď sa **význam slova prenesie**:

► z celku na časť,

napr.:

➤ požiadať **o ruku** (nežiada o ruku, ale o celú ženu);

➤ **on spí**, pod hlavou **uzlík hlíny** (vojak z básne je mŕtvy a nemá pod hlavou len uzlík hlíny, ale je v hrobe plnom hlíny);

➤ **Stůj, noho**, posvätná místa jsou... (nemá zastat' len noha, ale celý človek);

► z časti na celok,

napr. **Prešov sa dnes raduje z víťazstva Tatrána** (neraduje sa mesto Prešov, ale len fanúšikovia Tatrána bývajúci v Prešove).

2. Členenie podľa počtu slov v pomenovaní

a. jednoslovné pomenovania,

- ▶ tvorí ich **jedno slovo**,
napr.: *otec, učiť', stôl*;

b. viacslovné pomenovania,

- ▶ skladajú sa z **viacerých slov**, ktoré nadobúdajú **vlastnosť neoddeliteľnosti**,
 - majú však len **jeden vecný význam**,
 - pomenúvajú **len jeden objekt** (jednu vec, jeden dej alebo jeden stav);
- ▶ slová, ktoré ich tvoria, **nemôžeme vymieňať** ani **ich oddeľovať iným slovom**,
napr. **triedny učiteľ'** (*nemôžeme povedať učiteľ' triedy alebo triedny náš učiteľ'*); **základná škola**; **ľahký priemysel**.

Podľa toho, či **viacslovné pomenovania pomenúvajú predmet obrazne**, alebo **nie**, rozlišujeme:

▶ združené pomenovania

- **pomenúvajú skutočnosť, objekt, jav priamo**, nedodávajú vyjadreniu **obraznosť**,
napr. : *zasadacia sieň; panelový dom; maturitná skúška; stužková slávnosť; minerálna voda; diplomová práca*;
- pomenúvajú **jeden objekt**, ale skladajú sa **z viacerých slov**,
napr.: *stará mama, triedna učiteľ'ka; mobilný telefón*;
- jadrom **združeného pomenovania** je **podstatné meno**,
napr.: *triedna kniha; stredná škola; minerálna voda; zasadacia sieň*;

▶ frazeologické jednotky (ustálené spojenia slov s *preneseným významom*),

- **pomenúvajú skutočnosť nepriamo**, čiže **obrazne**,
napr. *čierna káva* (*nie je čierna, dokonca nemusí byť ani z praženej kávy, ale z obilniny*); *zub času; zastaviť koleso dejín; modré z neba*;
- vyznačujú sa **nerozložiteľnosťou svojho významu**, ako aj **expresívnosťou** (*vyjadruje citový alebo vôľový vzťah*);

- jadrom frazeologickej jednotky sú najčastejšie *slovesá*,
napr. *mať oči na stopkách*; akoby *hádzal hrach na stenu*; *kúpiť za babku*.

Frazeologické jednotky (ustálené spojenia slov s *preneseným významom*) sa skladajú:

🔲 z niekoľkých slov,

napr.: *má to za pár*; *pekný ako obrázok*;

🔲 z jednoduchých viet,

napr.: *Vziať nohy na plecia. Házať hrach na stenu. Mať veľké oči. Žiť na vysokej nohe. Streliť capa. Byť v niečom namočený. Postaviť sa na vlastné nohy.*

🔲 zo súvetí,

★ patria tu aj **žánre ľudovej slovesnosti**:

❖ **príslovie**,

- ☞ ľudová múdrosť s *poučením*,
- ☞ *vychováva* konkrétneho človeka, ktorému príslovie adresujeme,
napr.: *Remeslo má zlaté dno. Kto druhému jamu kope, sám do nej padne.*

❖ **porekadlo**,

- ☞ *obrazne* pomenúva istý jav,
- ☞ nevyjadruje *ponaučenie*,
- ☞ *nevychováva*, iba *komentuje* poznatok, čin alebo *pripomenie* skúsenosť,
napr.: *Akoby matke z oka vypadla. Aká matka, taká Katka. My o vlku a vlk za humny.*

❖ **pranostika,**

☞ *vyjadruje skúsenosť ľudí s počasím, ročnými obdobiami, predpovedá prírodné javy,*
napr.: *Studený máj, v stodole raj. Medardova kvapka, štyridsať dní kvapká.*

❖ **prirovnanie,**

☞ *prirovnáva dva javy podľa spoločnej podobnej vlastnosti,*
napr.: *Silný ako lev.*

Frazeologické jednotky (*ustálené spojenia*) sa odlišujú aj podľa pôvodu:

a. ľudové,

▶ sú obvyčajne s citovou náplňou,

napr.: *Hádzať do jedného vreca; zhorieť od hanby; vziať nohy na plecia; streliť capa* (urobiť, povedať hlúposť); *vodiť za nos* (klamať);

b. intelektuálne,

▶ majú minimálnu citovú náplň,

napr.: *rozťat' gordický uzol* (rozriešiť zdanlivo neriešiteľnú situáciu); *Pyrhovo víťazstvo; stratiť hlavu; vyhodiť na oči;*

Intelektuálne sa delia na:

▶ **mytologické,**

napr.: *Achillova päta* (slabá stránka človeka); *Pandorina skrinka* (symbol niečoho, čo vyvolá zlo a rozbroje);

▶ **biblické,**

napr.: *leží ako Lazár; stojí ako soľný stĺp; hotový Babylon* (ak si nerozumieme alebo niečomu nerozumieme);

▶ **historické,**

napr.: *Kocky sú hodené* (povedal Gaius Iulius Caesar, keď prekročil riečku Rubikon medzi Itáliou a Galiou – musí sa už pokračovať, späť sa nedá vrátiť);

► **literárne,**

napr.: *Ked' ste si ma upiekli, tak si ma aj zjedzte!* (výrok Jánošíka pred popravou); *boj proti veterným mlynom* (márny boj človeka, postavy v literárnom diele).

Idiomy

- ♦ sú také **spojenia**, ktoré *ani formálne nemožno rozdeliť*,
napr.: *dínom – dánom; hala – bala; od buka – do buka.*

3. Členenie podľa vzťahu medzi významami slov

a. synonymá,

- ▶ slová, ktoré **odlišne znejú**, ale majú **podobný alebo rovnaký význam**,
napr.: *bežať* – *utekať*; *čudovať sa* – *diviť sa*; *žalár* – *väzenie*;
nepekňý – *škaredý*; *skladba* – *syntax*; *strašidlo* – *strašiak, príšera, mátoha*;
- ▶ synonyma môžu byť iba *slová toho istého slovného druhu* (príklady pozri v predchádzajúcom texte);
- ▶ synonymá vytvárajú:
 - synonymické dvojice,
napr.: *mláka* – *kaluž*; *šampionát* – *majstrovstvá*; *pekňý* – *krásny*;
 - synonymické rady – skupina troch a viacerých synonym,
napr.: *statočný* – *čestný* – *poriadny* – *charakterný* – *pocitívny* – *rozumný* – *múdry* – *rozvážny*;
☞ v synonymickom rade sa môže význam slov **zosilňovať**
alebo *zoslabovať*,
napr. *kričať*, *revať*, *vrieskať*; *hovoriť*, *šepkať*;
 - synonymá vyhľadávame v Synonymickom slovníku;

b. homonymá,

- ▶ slová, ktoré **rovnako znejú**, ale **majú iný, odlišný význam**,
pomenúvajú rozdielne javy,
napr. *čelo* – *časť hlavy*
– *hudobný nástroj*
stopky – *hodinky*
– *časť rastliny*
zámok – *historická budova*
– *kovový mechanizmus na uzamykanie*
mať – *matka*
– *vlastniť*

c. antonymá (opozitá),

- ▶ slová opačného významu,
napr.: *mladý* – *starý*; *ľahko* – *ťažko*; *áno* – *nie*; *hore* – *dolu*; *odniesť* – *priniest*; *láska* – *nenávisť*; *svetlo* – *tma*; *úprimnosť* – *neúprimnosť*; *horný* – *dolný*; *sedieť* – *stáť*; *daleko* – *blízko*;

d. paronymá

- ▶ **zvukovo i gramaticky podobné** (nie *totožné*), ale **obsahovo rozdielne** **slová**,
napr.: *filtrvať* – *flirtovať*; *des* – *sed*; *chudobný* – *hudobný*; *priemer* – *premiér*; *tenorista* – *terorista*.

4. Členenie podľa pôvodu

a. domáce slová,

napr. *mamička, chlieb, stôl, čítať*;

b. cudzie slová:

- ▶ **prevzaté**,
 - *prechádzajú v slovenčine procesom udomácnovania*;

- ▶ **zdomácnené**,
 - nepocitujeme ich už ako **cudzie**,
napr.: *bryndza, guláš, fláša, lampa, kravata, bicyklovať, futbal, džez*;

- ▶ **internacionalizmy** (*medzinárodné slová*),
 - *ktoré majú v slovnej zásobe okrem slovenčiny aj iné jazyky*,
napr.: *garáž, televízia, autobus, hotel, pizza, multimediálny, emócie*;

- ▶ **kalky**,
 - *doslovné preklady cudzích slov do slovenčiny*,
napr. *biografia* (*životopis*); *morfológia* (*tvaroslovie*); *memory* (*pamäť*).

5. Členenie podľa citového zafarbenia

a. citovo zafarbené slová (*expresíva*),

♦ vyjadrujú *citový vzťah k pomenovávanej skutočnosti*.

Patria k nim:

▶ **zjemňujúce slová (*eufemizmy*)**,

➤ slová pre *nepríjemné a drsné veci*,

napr.: *odcudziť* (*ukradnúť*); *zaspať* (*zomrieť, usnúť, odísť na večnosť, rozlúčiť sa so svetom, naposledy vydýchnuť*);

▶ **zdrobneniny (*deminutíva*)**,

napr.: *noštek, hlavička*;

▶ **detské slová**,

➤ používajú sa pri *komunikácii s malými deťmi*,

napr. *hapať, papat', búvať, dať pá-pá*;

▶ **domáce mená (*hypokoristiká*)**,

➤ výrazy používané v *domácom*, v *dôvernom prostredí*,

➤ označenie *rodných* alebo *príbuzenských mien*,

napr.: *ocino, Ferino, Janina, žabka*;

▶ **zveličujúce slová (*augmentatíva*)**,

napr.: *chlapisko, dievčisko, hlavisko*;

▶ **hanlivé slová (*dysfemizmy*)**,

napr.: *chajda, gebuľa*;

▶ **zhoršujúce slová (*pejoratíva*)**,

➤ vyjadrujú *negatívny postoj hovoriaceho k pomenúvanej skutočnosti*,

napr.: *žrat', chvastoš, gebuzina, farizej*;

▶ **vulgárne (*neslušné*) slová**, ktoré nepatria do bežnej komunikácie.

b. neutrálne slová,

- ▶ nevyjadrujú *citový vzťah k pomenovávanej skutočnosti*,
napr. *ruka, chlap, dievča, hlava, voda, dom, dieťa, jesť*.

6. Členenie podľa dobového výskytu

♦ **historizmy**

- ▶ **pomenúvajú javy a predmety**, ktoré už **zanikli**, alebo sa už **bežne nepoužívajú** (*zanikli spolu s vecou, ktorú pomenúvali*),
napr.: *dereš, zlatka, hajdúch, dvoran, četník, župa, zeman*;

♦ **archaizmy**

- ▶ **pomenúvajú existujúce javy a veci modernejšími slovami**, preto sa **nepoužívajú** (*majú v súčasnosti synonymum*),
napr.: *merba* (*geometria*); *lučba* (*chémia*); *letá* (*roky*); *furman* (*povozník*);

♦ **zastarané slová**

- ▶ **pomenúvajú existujúce javy a veci**, ktoré majú **novšie pomenovanie**,
- ▶ **používajú ich starší ľudia**, i keď máme modernejšie slová,
napr.: *bukréta* (*kytice*), *gánok* (*dlhá chodba*), *choseň* (*úžitok*), *okázalý* (*veľkolepý*);

♦ **neologizmy**

- ▶ sú to **najmladšie slová v slovnej zásobe**,
 - vznikajú na pomenovanie **nových predmetov alebo javov**,
napr.: *kalkulačka, video, mobil, esemeska, trenažér, programátor, sponzor, čip*.

7. Členenie podľa štylistickej príslušnosti

a. štylisticky bezpríznačné,

- ♦ používajú sa vo **všetkých funkčných jazykových štýloch**,
 - ☞ **objektívnych (odborných, administratívnych)**
 - ☞ **subjektívnych (hovorových, umeleckých)**,
 - ☞ **subjektívno-objektívnych (publicistických, rečníckych)**,
- ♦ nespájajú sa len s **jediným konkrétnym štýlom**;

► sú to **neutrálne slová**,

- nevyjadrujú **citový vzťah k pomenovávanej skutočnosti**,
napr.: **chlap, dievča, hlava, voda, dom, dieťa, jesť**;

b. štylisticky príznakové,

- ♦ sú typické pre **minimálne jeden jazykový štýl**;

Poznáme tieto **typy štylisticky príznakových slov**:

► **nepisovné slová (nárečia a slang)**,

- využívajú sa v **neoficiálnej, neverejnej komunikácii**, ktorá sa spája s **hovorovým štýlom**,
- často sa využívajú v **reči literárnych postáv v umeleckých dielach**;

► **hovorové slová**,

- používajú sa,
 - ☞ v **hovorovom štýle**,
 - ☞ v **bežnej komunikácii medzi dobre známymi osobami**,
napr.: **húkačka, panelák, baloniak, háklivý, fľak, jakživ, koštovať**;

► odborné slová (*termíny*),

- jednoznačne a presne pomenúvajú veci a javy,
napr.: *gravitácia, syntax, bronchitída, fonendoskop, substantíva, deliteľ, pl'úcnik lekársky*;
- vyskytujú sa a používajú hlavne v *náučnom štýle*, v *odborných knihách, časopisoch, vo vedných odboroch*;

► knižné slová,

- vyskytujú sa len v *knihách*,
- výnimočne sa používajú pri *slávnostných prejavoch*, pri *svadobnom prípitku* a pod.
napr.: *jatrit', ocovizeň, dedovizeň, jasnozrivý, jatrit', skrivodlivosť*;

► básnické slová (*poetizmy*),

- majú blízko ku *knižným slovám*,
- vyskytujú sa v *umeleckom štýle*, najmä v *staršej slovenskej poézii*,
napr. *plemä, junák, luna, tieseň, vesna, var', čos'*;

► biblizmy (*biblické slová*),

- používajú sa v *biblických umeleckých alebo rečníckych (homília – kázeň) textoch*,
napr. *apoštol, žehnať, hostia, posledný súd*;
- často prenikajú aj do *hovorového štýlu*,
napr. *Deň súdu sa priblížil*;

► žurnalizmy (*novinárske slová*),

- slová, ktoré vznikli pre potreby *masmédií*, teda *publicistického štýlu* (často majú *cudzí pôvod*),
napr. *kauza, uhorková sezóna, mapovať situáciu, viesť dialóg, líder*;

► kancelarizmy (*kancelárske/administratívne slová*),

- slová, ktoré sa využívajú v *administratívnych textoch*,
napr. *stornovať, penále, vyrubiť daň, urgencia, ad acta, expedovať*.

8. Členenie podľa príslušnosti k jednotlivým formám jazyka

V slovenčine vyčleňujeme tieto **základné formy jazyka**:

► jazyk umeleckej literatúry,

- vyčleňuje sa *osobitne*, lebo sa v ňom *funkčne využívajú prvky všetkých foriem národného jazyka*,
 - ☞ spisovné,
 - ☞ hovorové,
 - ☞ nespisovné (*subštandardné*),
 - ❖ slangové,
 - ❖ nárečové,
 - ❖ ba aj vulgárne;

► spisovná forma,

- **kodifikovaná** (*oficiálne schválený opis spisovného jazyka, resp. jeho noriem*), **zákonom predpísaná forma jazyka**,
- používa sa **vo verejnom, oficiálnom a úradnom styku** – v tlači, rozhlase, televízii, v úradoch, v školách (*je vyučovacím a vyučovaným jazykom*);
- je **štylisticky a lexikálne najbohatšia**;
- v tejto forme sa **najdôraznejšie dbá o dodržiavanie jazykových noriem** (*súboru záväzných jazykových pravidiel* – zvukových, morfológických, syntaktických, lexikálnych a štylistických);
- spisovný jazyk je zachytený **v kodifikačných príručkách a slovníkoch** (*pozri s. 86*).

► štandardná forma,

- používa sa v *bežnej neoficiálnej* alebo *polooficiálnej komunikácii*, najčastejšie v *ústnej*,
- zahŕňa aj **nekodifikované**, ale **ustálené hovorové** alebo **prevzaté jednotky**, ktoré však sa *nepocitujú ako komunikačne rušivé*, napr.
 - ☞ *zánik mäkkosti* v slovách, napr. *alebo, robili, lenže*;
 - ☞ *porušovanie väzby* v spojeniach, napr. *závisieť od* (v štandarde: *závisieť na*), *chápať to* (v štandarde : *chápať tomu*);
 - ☞ *častejšie uplatňovanie elipsy* (vypustenia slová z viacslovného pomenovania), napr. *triedna* (namiesto *triedna učiteľka*); *dva desaťminútové* (namiesto *dva desaťminútové lístky*);
 - ☞ *častejšia univerbizácia*, napr. *minerálka* (namiesto *minerálna voda*); *panelák* (namiesto *panelový dom*); *zasadačka* (namiesto *zasadacia sieň*); *prvostupniar* (namiesto *učiteľ prvého stupňa*);
 - ☞ *častejšie využívanie bohemizmov*, napr. *[sáčok, prádlo, strúhatko]*;

► subštandardná (*nespisovná*) forma,

- **zreteľný nedostatok spisovnosti** alebo **zámerný odklon od spisovnosti** v *uvoľnenej súkromnej komunikácii*, napr.
 - ☞ *pokec; pucovať; učka; sexica; blicovať, coolový, perfíš*;
 - ☞ *nedodržiavanie mäkkosti (lahký)*;
 - ☞ *neprítomnosť dvojhlások (nárečové slová – berem; vác)*;
 - ☞ *nesprávne spodobovanie spoluhlásky v na f (prfky; spraf to)*;
- tieto **deformácie** môžu vyvolať **komunikačné nedorozumenia**, pretože mnohým **subštandardným (nespisovným) výrazom nemusí každý porozumieť**.

🌈 subštandardné útvary

- ▶ k nim zaraďujeme **nepisovné útvary národného jazyka**, ktoré sa označujú *súhrnným pojmom nárečia*,

Môžu byť:

- **teritoriálne – územné**,

☞ v istých **zemepisných oblastiach Slovenska**;

- a **sociálne**,

☞ **slang**,

☞ **žargón**,

☞ **argot**,

☞ **subštandardné slová**,

☞ niekedy sa tu zaraďujú aj **profesionalizmy**,

- ✓ slová, ktoré sú typické pre istú *profesijnú skupinu*,
napr. **elvéčko** – *list vlastníctva*,

úbéčko – *administratívna budova*,

šlaufváha – *hadicová vodováha*,

šalungy – *debniace dielce pri betónovaní*,

hasák – *rúrkové kliešte a pod.*,

- prikláňame sa však k názoru, že ide len o *druh slangu* – **profesionálny slang**;

❖ slang

- je to **súbor nespisovných lexikálnych prostriedkov**, ktorých **význam je takmer všeobecne známy**, ale **nie sú v kodifikačných slovníkoch slovenského jazyka kvalifikované ako spisovné**;
- používajú sa v **súkromnom styku skupiny ľudí v istých spoločenských vrstvách** (s *tou istou činnosťou*, s *rovnakým zamestnaním*, *záľubami*, napr.

☞ u **študentov** (*učka, matika, profák, slovina, dejak, gul'a, klasák*);

☞ u **vojakov** (*zelenáč, boty*);

☞ u **lekárov** (*slepák, špitál*);

☞ u **umelcov** (*ksicht, depka, tupelo (hlupák), socka*);

❖ **žargón,**

- ✓ možno ho zaradiť niekde **medzi slang a argot**,
- ✓ súbor **nespisovných jazykových prostriedkov** určitej spoločenskej alebo profesionálnej vrstvy ľudí (šľachta, malomeštiaci, isté povolania), za účelom **odlíšiť sa** (ako spoločenská vrstva), **zvýrazniť svoju nadradenosť, výnimočnosť** voči ostatným skupinám, **utajiť** vyjadrované informácie;

❖ **argot,**

- ✓ je to druh **slangu**, ktorý slúži na **tajné dorozumievanie určitej skupiny jeho používateľov**, s cieľom **utajiť vyjadrované informácie pred ostatnými vrstvami, ktorí nepoznajú argotický kód**,
napr. **tajná reč asociálov** konajúcich proti záujmom spoločnosti (**mafánov**, **zlodejov**, **drogových dílerov**, **narkomanov**, **vážňov**, v minulosti aj **potulných drotárov** – [**tráva**, **feta**, **tác**, **fízel**, **bubáky** (peniaze), **zajac** (utečenec z väzenia), **profilovka**, **rímejk** (**vercajg** – **náradie**)];

► **dialektová (nárečová) forma**

- používa sa v istých **zemepisných oblastiach Slovenska** (**východoslovenských, stredoslovenských, západoslovenských**),
- je **územným variantom národného jazyka s vlastným zvukovým, gramatickým a lexikálnym systémom**,
napr. [**bandurki**, **gruľe**, **krumpl'e**; **dzedzina**, **valal**, **draška**, **mľeko**];

Tvorenie slov

V slovnej zásobe slovenského jazyka sa **nové slová** tvoria:

I. **Odvodzovaním**

II. **Skladáním**

III. **Spájaním slov do viacslovných pomenovaní**

IV. **Skracovaním slov**

V. **Preberaním slov z cudzích jazykov**

VI. **Prenášaním významu** (*metaforou, metonymiou, personifikáciou, prirovnaním*)

Slovenčina je *jazyk s bohatým slovotvorným systémom*. Slovotvorné postupy sú v slovenčine podobné s tvarotvornými postupmi,

- ich *formálnymi prostriedkami* sú **morfémy**, ktoré sa *pripájajú* k slovotvornému základu *sprava* (*prípony*) a *zľava* (*predpony*).

V súčasnej základnej škole, ale aj v gymnáziu sa pri **tvorení slov odvodzovaním** využíva hlavne **slovotvorná štruktúra** (zloženie, stavba) **slova**, menej (*skôr informatívne*) **morfematická štruktúra slova**.

Dôležité sú však **obidva druhy rozboru**, lebo umožňujú **celkový pohľad na štruktúru slovného tvaru**.

Nevyhnutné je však *rozlišovať* **slovotvorný** a **morfematický rozbor slovného tvaru**, *dôsledne oddeľovať od seba* **javy slovotvornej** a **morfematickej roviny**, aby sa *neplietli* **slovotvorné prvky** s **morfémovými**.

Slovotvorná štruktúra slova

- ♦ je vždy (z významovej stránky) **dvojčlenná (binárna)** koncepcia, pretože sa skladá z **dvoch členov** : **slovotvorného základu (SZ)** a **slovotvorného formantu (SF)**. Podľa tejto koncepcie sa každé **odvodené slovo (OS)** alebo **zložené slovo (ZLOŽ S)** teda chápe v **dvojčlennej slovotvornej štruktúre**,
 - **východiskom** na jeho **tvorenie** je niektoré, v jazyku jestvujúce, (tzv. *motivujúce* – **základové slovo**),

Pri tvorení **odvodených slov** v **slovotvornej štruktúre** je žiakom treba vysvetliť nasledujúce pojmy a naučiť ich správne určovať a prakticky využívať:

► odvodené slovo (OS),

- **nové slovo** utvorené od **základového slova (ZS)** **odvodzovaním**,
napr.: (ZS) – *dom, stroj, človek, písať*;
(OS) – *dom-ček, stroj-ček, pra-človek, pre-písať*;
- môže byť zároveň aj **základovým slovom** pre ďalšie z neho utvorené slovo,
napr.:
 - ☞ **základové slovo (ZS)** *zub*;
 - ☞ **odvodené slovo (OS)** *zub (SZ) -ár (S PRÍP)*;
 - ☞ **základové slovo (ZS)** *zubár*
 - ☞ **odvodené slovo (OS)** *zubár (SZ) -ka (S PRÍP)*;

► základové slovo (ZS),

- **slovo**, z ktorého **odvodzovaním** môžeme utvoriť **nové slovo**,
- má samo osebe zmysel,
napr. *stroj, strom, človek, písať*;

► slovotvorný základ (SZ),

- tá časť **odvodeného slova**, ktorá v ňom ostane *po odtrhnutí slovotvornej predpony (S PRED)* alebo *slovotvornej prípony (S PRÍP)*.

Slovotvorný základ (SZ) môže byť:

✚ **taký istý** ako základové slovo (ZS),

napr.: v základových slovách (ZS) *stroj, strom, človek* je základové slovo (ZS) aj slovotvorný základ (SZ) **taký istý**;

napr.:

- ☞ **odvodené slovo (OS)** – **strojček**; (ZS) aj (SZ) stroj **-ček (S PRÍP)**;
- ☞ **odvodené slovo (OS)** – **stromček**; (ZS) aj (SZ) strom **-ček (S PRÍP)**;
- ☞ **odvodené slovo (OS)** – **pračlovek**; pra- **(S PRED)** človek (SZ) aj (ZS);

✚ inokedy sa slovotvorný základ (SZ) od základového slova (ZS) **líši**,

➤ rovná sa iba istej časti základového slova (ZS),

napr.:

- ☞ **základové slovo (ZS)** – **mama**;
- odvodené slovo (OS)** – **mamička**; mam (SZ) **-ička (S PRÍP)**;
- odvodené slovo (OS)** – **mamka**; mam (SZ) **-ka (S PRÍP)**;
- ☞ **základové slovo (ZS)** – **baba**;
- odvodené slovo (OS)** – **babka**; bab (SZ) **-ka (S PRÍP)**;
- ☞ **základové slovo (ZS)** – **babka**;
- odvodené slovo (OS)** – **prababka**; pra- **(S PRED)** babka (SZ);
- ☞ **základové slovo (ZS)** – **čítať**;
- odvodené slovo (OS)** – **čitateľ**; číta (SZ) **-teľ (S PRÍP)**;

✚ slovotvorný základ môže aj *nepochádzať* zo **samostatne existujúceho slova** v jazyku,

➤ hovoríme o **viazanom slovotvornom základe**,

napr.: *z-ložiť*, *vy-ložiť*, *na-ložiť*, *pred-ložiť*; *v-kladať*, *vy-kladať*, *pre-kladať*, *na-kladať*;

✚ slovotvorný základ *nemusí mať zmysel*,

napr.: **základové slovo (ZS)** **písať**;

odvodené slovo (OS) – **písanie**; písa (SZ) **-nie (S PRÍP)**;

- **S PRED** a **S PRÍP** menia významy slov,
- pomocou **S PRED** a **S PRÍP** vznikajú nové **odvodené slová (OS)** od **základových slov (ZS), slovotvorného základu (SZ)**.

Odvodzovanie

- **slovotvorný postup**, keď sa **k slovotvornému základu (SZ)** pridáva **slovotvorný formant (SF)** – **slovotvorná prípona (S PRÍP)** alebo **slovotvorná predpona (S PRED)** a vznikne nové slovo s **iným** alebo **podobným významom**:

1. slovotvorná predpona (S PRED),

- tá časť **odvodeného slova**, ktorá je pred **slovotvorným základom** a ho **významovo obmieňa**,
napr.: *človek* – základové slovo; **pra-** *človek* **odvodené slovo;**
(S PRED) (SZ)

2. alebo slovotvorná prípona (S PRÍP),

- tá časť **odvodeného slova**, ktorá je za **slovotvorným základom** a ho **významovo obmieňa**,
napr.: *strom* – základové slovo; *strom* **-ček** **odvodené slovo;**
(SZ) **(S PRÍP)**

3. alebo obe naraz, súčasne – (S PRED) aj (S PRÍP),

- v takýchto prípadoch **sa slovotvorná predpona a slovotvorná prípona chápe ako jedna slovotvorná prípona** (tzv. **rozštiepená morféma ROZM – pretrhnutá prípona**), **nemôže byť prvá časť slova bez poslednej** (na vyjadrenie významu slova **sú potrebné obidve**).

napr.: **ná-** *sil* **-ný;** **pred-** *škol* **-ský;**
(S PRED) (SZ) **(S PRÍP)** **(S PRED)** (SZ) **(S PRÍP)**
vý- *boj* **-ný;**
(S PRED) (SZ) **(S PRÍP)**

Bezpríponové tvorenie slov

- tvorenie slov prostredníctvom paradigmy (súboru gramatických tvarov jedného slova pri jeho ohýbaní),

- na utvorenie nového slova sa nepriberá žiadna slovotvorná prípona,
 - ☞ funkciu slovotvornej prípony preberá **ohýbacia, gramatická prípona (pádová prípona – PP)**,
 - ☞ týmto spôsobom sa tvoria **podstatné mená z predponových slovies**,
napr.: **nastúpiť** → **nástup**+**φ** (PP vzoru dub);
vystúpiť → **výstup**+**φ** (PP vzoru dub);
priletieť → **prilet**+**φ** (PP vzoru dub);
zapadať → **západ**+**φ** (PP vzoru dub);
vyrobiť → **výrob**+**a** (PP vzoru žena);
naložiť → **nálož**+**φ** (PP vzoru dlaň);

Pri učive o tvorení slov je potrebné, aby žiaci túto problematiku dôkladne prebrali, precvičovaním na konkrétnych príkladoch si ju osvojili a vedeli ju potom v bežnom živote prakticky využívať (vo vyučovaní sa osvojovaniu tejto problematiky nevenuje dostatočná pozornosť, ba často sa úplne zanedbáva).

Pri tomto učive je veľmi dôležité tiež zamerať pozornosť aj na **pravopis S PRED** a **S PRÍP** (ich pravopis uvádzam na nižšie uvedených príkladoch).

Pravopis týchto predpôn a prípon analyzujem aj v publikácii **Kompendium slovenského pravopisu a výslovnosti pre školy a verejnosť**, s. 33 – 46. Vydaná v elektronickej podobe. Dostupná na: www.BertaJozef.webnode.sk (v rubrike Ďalšie publikácie DOWNLOAD); tiež na www.zsgmik.sk, otvoriť uvedené rubriky (o škole, predmety, web. stránka slovenského jazyka – na stiahnutie);

Odvodzovanie pomocou predpôn a prípon v domácich slovách a ich pravopis

Slová **letieť**, **niešť**, **badat**, **prašiť**, **behať** sú základové slová (ZS), ale aj slovotvorné základy (SZ) **súčasne**,

- ▶ od nich sa utvorili (vznikli) nové **odvodené slová** (**vy-letieť**, **vy-niešť**, **vy-badat**, **vy-prašiť**, **vy-behať**),
- ▶ v ktorých časti slov **letieť**, **niešť**, **badat**, **prašiť**, **behať** sú slovotvorné základy (SZ),
- ▶ a **vy-** sú **slovotvorné predpony (S PRED)**;
- ▶ **S PRED vy-** sa vždy píše s **-y** (**vy-niešť**, **vy-badat**, **vy-prašiť**, **vy-behať** sa).

Slová **písať, dať, niešť, lepiť, soliť, dlhý, malý** sú základové slová (ZS), ale aj slovotvorné základy (SZ) **zároveň**,

- ▶ od nich sa utvorili (vznikli) nové **odvodené slová** (*pri-písať, pri-dat', pri-niešť, pri-lepiť, pri-soliť, pri-dlhý, pri-malý*);
- ▶ v ktorých časti slov *písať, dať, niešť, lepiť, soliť, dlhý, malý* sú slovotvorné základy (SZ)
- ▶ a **pri-** sú slovotvorné predpony (S PRED);
- ▶ S PRED **pri-** sa vždy píše s **-i** (*pri-dat', pri-niešť, pri-lepiť, pri-soliť*, ale aj *pri-dlhý, pri-malý*);

Pravopis **y/ý, i/í** v slovotvorných predponách (S PRED) domácich slov uvádzam aj v nasledujúcej v tabuľke č. 1 a 2:

Tabuľka č. 1

y/ý	
S PRED	Príklady
vy-/vý-	vyčítať, vyletieť, vypočítať, vyhlásenie, výber, výbuch, východ

Tabuľka č. 2

i/í	
S PRED	Príklady
hoci-	hocijaký, hoci kde, hoci kedy, hoci ktorý, hoci čo
medzi-	medzičas, medziľudský, medzimesto, medzištátny, medzivojnový
popri-	popri nášať, popri šívať, popri lepovať,
pri-/pri-	pribaliť, prisadnúť si, pridať, pripočítať, príchod, prídavok
proti-	protipožiarny, protikladný, protilátka, protitlak, protivietor
všeli-	všelijako, všelikde, všelikto, všelikade

Slová **sok, sud, rám, jašter, koľaj, pedagóg, klavír, domov, chlap** sú základové slová, ale aj slovotvorné základy (SZ) **súčasne**,

- ▶ od nich sa utvorili (vznikli) nové **odvodené slová** (*sok-yňa, sud-kyňa, rám-ik, jašter-ica, koľaj-nica, nástup-ište, pedagog-ička, klavír-ista, domov-ina, chlap-isko*),
- ▶ časti slov *sok, rám, jašter, koľaj, nástup, pedagóg, klavír, domov, chlap* sú slovotvorné základy (SZ),
- ▶ časti slov *-yňa, -kyňa, -ik, -ica, -nica, -ište, -ička, -ista, -ina, isko* sú slovotvorné prípony (S PRÍP);
- ▶ S PRÍP *-yňa, -kyňa* sa píše vždy s **-y**.
- ▶ S PRÍP *-ik, -ica, -nica, -ište, -ička, -ista, -ina, -isko* sa píše vždy s **-i**.

Pravopis **y/ý, i/i** v **príponách** domácich slov uvádzam aj v nasledujúcej tabuľke č. 3

-y		i (í)	
v uvedených slovotvorných príponách (menia významy slov) sa píše tvrdé y	Príklady	v uvedených slovotvorných príponách (menia významy slov) sa píše mäkké i/i	Príklady
-yňa/-kyňa	<i>boh -yňa</i>	-ik/ík	<i>chem-ik, rám -ik, chleb -ik, kocúr-ik červ-ik</i>
	<i>sok -yňa</i>	-ica	<i>jašter-ica</i>
	<i>vrah-yňa</i>	-ička/ička	<i>pedagog -ička, predsedn-ička (nesprávne predsed-kyňa)</i>
	<i>Grék-yňa</i>	-ina	<i>domov -ina, švagr -ina</i>
	<i>umel-kyňa</i>	-ičko	<i>slov-ičko</i>
	<i>menov-kyňa</i>	-isko	<i>pôsob-isko, kohút-isko</i>
	<i>sud-kyňa</i>	-itý	<i>drev-itý</i>
	<i>poslan -kyňa</i>	-istý	<i>farb-istý</i>
	<i>športov-kyňa</i>	-in	<i>matk-in, Katk-in</i>
	<i>ved-kyňa</i>		
-yka	<i>vlad-yka</i>		
v príponách prísloviek -ky , od príd. mien -y , (Ako?)	<i>mlč-ky</i> <i>peš-ky</i> <i>priateľ'sk-y</i>		

Preberanie predpôň a prípon z iných (cudzích) jazykov a ich pravopis

Podobne ako preberáme z iných jazykov slová, preberáme aj predpony a prípony,

- ▶ niektoré sú totožné so slovenskými, no ich použitie sa preferuje v odbornejších textoch,
napr. *protikorupčné opatrenia* aj *antikorupčné opatrenia*;
- ▶ cudzie predpony a prípony so samohláskami i, e po d, t, n, l sa nezmäkčujú.

Pravopis **y/ý, i/i** v predponách prevzatých slov cudzieho pôvodu uvádzam v nasledujúcej tabuľke č. 4:

Pravopis cudzích slov v predponách prevzatých slov cudzieho jazyka	
y (ý) sa píše v týchto predponách slov cudzieho pôvodu	Príklady
dys-/dyz- (<i>ne- ako porucha</i>), je z gréčtiny a znamená nemožnosť, ťažkosť, sťaženosť, nesprávnosť, porušenosť	dys-funkcia je narušená činnosť orgánu; narušenie súhry psychických a organických funkcií; dys-grafia je porucha schopnosti naučiť sa písať; dys-artria je porucha vo výslovnosti; dys-rytmia, dystrofia, dyz-orexia
hyper- (<i>nad- alebo za-</i>), je z gréčtiny a všeobecne sa používa na sprostredkovanie takých významov, ako sú viac ako normálne, nadmerné,	hyper-tenzia (zvýšený krvný tlak), hyper-trofia (nadmerné zväčšenie),
hypo- zvyčajne označuje významy, ako sú menej ako normálne, pod, defektné alebo neadekvátne,	hypo-funkcia, hypo-glykémia (nízka hladina glukózy v tele), hyp-mobilita,
poly- je gréckeho pôvodu a znamená mnohý, početný, rôzny; V slove gréckeho pôvodu <i>poliklinika</i> , prvá časť <i>poli</i> nie je predpona, ale súvisí so slovom <i>polis</i> (mesto)	poly-hybrid je mnohonásobný kríženec; poly-teizmus je mnohobožstvo; poly-technika, poly-teizmus, poly-vitaminový;
sym-/syn- (spolu)	synchronny, synsémantický

Pravopis **i/i** v predponách prevzatých slov cudzieho pôvodu uvádzam aj v nasledujúcej tabuľke č. 5:

Pravopis cudzích slov v predponách prevzatých slov cudzieho jazyka	
i (í) sa píše v týchto predponách slov cudzieho pôvodu	Príklady
anti- (<i>proti</i>),	antigravitačný
bi- (<i>dvoj/oboj</i>)	bilingválny, bilaterálny
dis- (<i>ne/roz</i>)	distribúvať, diskvalifikácia
di- (<i>z dvoch častí</i>)	diftong, dipól
epi- (<i>v blízkosti</i>)	epicentrum, epilóg
i- (<i>ne</i>)	ilegálny, irelevantný
in- (<i>do</i>)	inhalácia, infekčný
inter- (<i>medzi</i>)	internacionálny, interpunkcia
uni- (<i>zjednotený</i>)	univerzály, unikátny
vice- (<i>zástupca</i>)	viceprimátor, vicemiss

Pravopis **i/i** niektorých cudzích slovotvorných **prípon** uvádzam v tabuľke č. 6 :

i/i v slovách s cudzími slovotvornými príponami	
-ita	vitalita, obezita
-ista	terorista, špecialista
-izmus	humanizmus, nadrealizmus
-izovať	kolonizovať, elektronizovať
-id	fluorid, kalcid

Pravopis **y/ý, i/i** v príponách prevzatých slov cudzieho pôvodu uvádzam aj v tabuľka č.7

V slovách cudzieho pôvodu a odborných názvoch, v ktorých majú prípony systematizačnú funkciu, môže byť tvrdá aj mäkká prípona			
yl	fen-yl, uran-yl, met-yl, et-yl, ribomun-yl	-il	urac-il, fenist-il, vibroc-il, alergod-il

Vymedzenie obsahu pojmu slovotvorný typ

Slovotvorný typ je vzor na tvorenie nových slov,

- od základových slov istého slovného druhu sa tvoria *slová s istým spoločným významom*,
- ▶ odvodené slová patriace k *jednému slovotvornému typu* sa tvoria rovnakou slovotvornou príponou alebo slovotvornou predponou,
- ▶ istú slovotvornú príponu alebo slovotvornú predponu nemožno pripojiť k *hocíjakému slovotvornému základu*,
- ▶ pri odvodzovaní slov podľa *jednotlivých slovotvorných typov* nastávajú aj **hláskové alternácie/zmeny** (*striedania hlások*).

Slovotvorné typy podstatných mien

Názvy osôb tvoríme podľa nasledujúcich slovotvorných typov:

Typ s príponou -tel'

- ▶ pomenovania osôb, ktoré vykonávajú istú činnosť (*sú už menami zamestnania*),
základové slovo: **sloveso** – slovotvorná prípona: -tel'
 - učiť* *uči-tel'*
 - riadiť* *riadi-tel'*
 - ošetrovať* *ošetrova-tel'*
 - čítať* *číta-tel'* (v slovotvornom základe striedanie hlások *í/i*)

Typ s príponou -č

- ▶ názvy osôb vykonávajúcich **konkrétnu činnosť** vyjadrenú v slovotvornom základe,
napr. *sliedi-č*, *rozbíja-č*, *rozsieva-č*;
- ▶ názvy osôb s istou **charakteristickou činnosťou**,
napr. *rozkráda-č*, *vydiera-č*;
- ▶ názvy osôb označujúcich **stálu činnosť**, chápanú ako zamestnanie,
napr. *predava-č*, *posunova-č*;

Typ s príponou -ár/-iar

- ▶ **názvy osôb vykonávajúcich činnosť** vyjadrenú **slovesom**,
základové slovo: sloveso – *slovotvorná prípona: -ár/-iar*
šepkať šepk-**ár**
fajčiť fajč-**iar**
písať pís-**ár** (v *slovotvornom základe* striedanie hlások *í/i*)
- ▶ **pomenovania osôb**, ktoré sa zaoberajú **vecou** vyjadrenou v **základovom slove**,
základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -ár/-iar*
záhradka záhrad-**ár**
šatňa šatn-**iar**

Typ s príponou -ník/-nik

- ▶ **názvy osôb**, ktoré vykonávajú **činnosť** vyjadrenú v **základovom slovese**,
základové slovo: sloveso – *slovotvorná prípona: -ník*
bojovať bojov-**ník**
- ▶ **názvy osôb**, ktoré sa starajú o **vec** pomenovanú **základovým podstatným menom**,
základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -ník/-nik*
záhradka záhrad-**ník**
robota robot-**ník**,
zlato zlat-**ník**
lod' lod-**ník** (v *slovotvornom základe* striedanie hlások *d'/d*)
žeriav žeriav-**nik**

Typ s príponou -ec

- ▶ **názvy osôb podľa činnosti**,
napr. chod-**ec**, jazd-**ec**, let-**ec**;

Typ s príponou **-ista**

- ▶ **názvy osôb**, ktoré sa zaoberajú **vecami** pomenovanými **základovým slovom**,
základové slovo: podstatné meno – **slovotvorná prípona: -ista** (píše sa vždy s **-i**)

traktor traktor-**ista**

klavír klavír-**ista**

futbal futbal-**ista**

- ▶ **názvy osôb** vyjadrujúce **príslušnosť** k nejakému **hnutiu**,
základové slovo: podstatné meno – **slovotvorná prípona: -ista**

marxizmus marx-**ista**

budhizmus budh-**ista**

Typy s príponami **-ka**, **-yňa**, **-kyňa**, **-ička**

- ▶ **názvy ženského rodu prechyl'ovaním** (paralelná ženská podoba k mužskému názvu utvorená príponou),

základové slovo: podstatné meno mužského rodu – **slovotvorná prípona: -ka**

minister minister-**ka**

učiteľ učiteľ-**ka**

Fín Fín-**ka**

školník školní**č**-**ka** (v **slovotvornom základe** striedanie hlások **k/č**)

základové slovo: podstatné meno mužského rodu – **slovotvorná prípona: -yňa**
(píše sa vždy s **-y**)

Grék Grék-**yňa**

sok sok-**yňa**

kolega koleg-**yňa**

základové slovo: podstatné meno mužského rodu – **slovotvorná prípona: -kyňa**
(píše sa vždy s **-y**)

sudca sud-**kyňa**

dozorca dozor-**kyňa**

chodec chod-**kyňa**

základové slovo: podstatné meno mužského rodu – **slovotvorná prípona: -ička**
(píše sa vždy s **-i**)

chirurg chirurg-**ička**

dramaturg dramturg-**ička**

Typ s príponou -ica

- **názvy ženských podôb k názvom zvierat,**
základové slovo: podstatné meno mužského rodu – *slovotvorná prípona: -ica* (píše sa vždy s **-i**)

<i>medved'</i>	<i>medved-ica</i>
<i>holub</i>	<i>holub-ica</i>

Názvy vecí, materiálov, *prostriedkov a látok*, **hromadné názvy zvierat** tvoríme podľa nasledujúcich **slovotvorných typov**:

Typ s príponou -ok

- **názvy vecí (podstatných mien) vzniknuté nejakou činnosťou** vyjadrenou v **základovom slovese** (najčastejšie od **predponových sloviess**)
základové slovo: sloveso – *slovotvorná prípona: -ok*

zá žiť	zážit- ok
vy robiť	vý rob- ok (<i>striedanie hlások y/ý</i>)
vy ťažiť	vý ťaz- ok (<i>striedanie hlások y/ý</i>)

Typ s príponou -ina, -ovina

- **názvy materiálov určených na výrobu niečoho** a aj **hromadné názvy zvierat**,
základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -ina/-ovina*
(píše sa vždy s **-i**)

<i>zem</i>	<i>zem-ina</i>
<i>vlákno</i>	<i>vlákn-ina</i>
<i>cesto</i>	<i>cest-ovina</i>
<i>vrece</i>	<i>vrec-ovina</i>
<i>zver</i>	<i>zver-ina</i>

Typ s príponou -dlo

- **názvy vecí používaných ako nástroj**, ale aj **názvy prostriedkov a látok**,
základové slovo: sloveso – *slovotvorná prípona: -dlo*

<i>čerpať</i>	<i>čerpa-dlo</i>
<i>počítať</i>	<i>počíta-dlo</i>
<i>krúžiť</i>	<i>krúži-dlo</i> (nie kruží- tko)
<i>špárať</i>	<i>špára-dlo</i> (nie špára- tko)
<i>sladiť</i>	<i>sladi-dlo.</i>

Názvy miesta tvoríme podľa nasledujúcich **slovotvorných typov**:

Typ s príponou -áreň/-iareň,

- ▶ **názvy miesta, kde sa odohráva dej vyjadrený základovým slovesom,**
základové slovo: sloveso – slovotvorná prípona: -áreň/-iareň
*umývať um**y**v-áreň (v slovotvornom základe striedanie hlások ý/**y**)*
*čítať **č**it-áreň (v slovotvornom základe striedanie hlások í/**i**)*
*učtovať uč**t**-áreň*
*tlačiť tlač-**i**areň*
*baľiť bal-**i**areň*
- ▶ **názvy miesta, kde sa vyrába vec označená základovým podstatným menom,**
základové slovo: podstatné meno – slovotvorná prípona: -áreň/-iareň,
lampa lamp-áreň
*železo želez-**i**areň*

Typ s príponou -ňa,

- ▶ **názvy miesta, kde je uložené to, čo sa označuje slovotvorným základom,**
základové slovo: podstatné meno – slovotvorná prípona: -ňa
kotol kotol-ňa
šaty šat-ňa
- ▶ **názvy miesta, kde sa odohráva dej označený slovotvorným základom,**
napr. her-ňa, predaj-ňa, hovor-ňa;
- ▶ **časté sú názvy miesta utvorené od názvov osôb na -teľ,**
*napr. riadi**teľ**-ňa, pozorova**teľ**-ňa, spori**teľ**-ňa;*

Typ s príponou -ovňa

- ▶ **názvy miesta, kde sa odohráva dej vyjadrený základovým slovesom,**
napr. prac-ovňa, ošetr-ovňa, zotav-ovňa;
- ▶ **názvy miesta, kde sú tieto názvy vecí uložené,**
základové slovo: podstatné meno – slovotvorná prípona: -ovňa
stroj stroj-ovňa
voz voz-ovňa

Typ s príponou -isko/-nisko/-ovisko,

- ▶ **názvy miesta, kde sa pestuje alebo rastie nejaká plodina pomenovaná základovým podstatným menom**, ale aj **názvy miesta, kde sa nachádza vec** vyjadrená základovým slovom,
základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -isko/-nisko/-ovisko*
ľan ľanov-isko (nepoužívame príponu **-ište**)
d'atelina d'atelin-isko (nepoužívame príponu **-ište**)
kapusta kapust-nisko
hrach hrach-ovisko
bahno bahn-isko
popol popol-nisko
piesok piesk-ovisko (v *slovotvornom základe* striedanie hlások **-o/-** ➔ **-i**)
- ▶ **názvy miesta, kde sa odohráva dej** vyjadrený základovým slovesom,
základové slovo: sloveso – *slovotvorná prípona: -isko*
pracovať pracov-isko
bojovať boj-isko
klzať klz-isko

Typ s príponou -nica

- ▶ **názvy miesta** utvorené od **podstatných mien**,
napr. *kapust-nica, kvet-nica, kniž-nica*;
- ▶ **názvy miesta** utvorené od **slovies**,
napr. *strel-nica, hlás-nica*;

Názvy **vlastností** tvoríme podľa nasledujúcich **slovotvorných typov**:

Typ s príponou -osť

- ▶ **názvy vlastností**,
základové slovo: prídavné meno – *slovotvorná prípona: -osť*
slabý slab-osť
veľký veľk-osť
srdečný srdečn-osť
horlivý horliv-osť

Typ s príponou -ota

základové slovo: prídavné meno – *slovotvorná prípona: -ota*

<i>dobrý</i>	<i>dobr-ota</i>
<i>milý</i>	<i>mil-ota</i>

Typ s príponou -oba

základové slovo: prídavné meno – *slovotvorná prípona: -oba*

<i>starý</i>	<i>star-oba</i>
<i>chorý</i>	<i>chor-oba</i>

Typ s príponou -stvo

► **takéto slova sa tvoria od názvov osôb,**

základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -stvo*

<i>priateľ</i>	<i>priateľ-stvo</i>
<i>zberateľ</i>	<i>zberateľ-stvo</i>
<i>figliar</i>	<i>figliar-stvo</i>

➤ ak sa **základové podstatné meno končí na -c alebo -k**, **slovotvorná prípona** má podobu **-ctvo**,

<i>umele^c</i>	<i>umele-ctvo</i>
<i>baní^k</i>	<i>baní-ctvo</i>

Názvy deja

► sú odvodené od **slovies** a tvoríme ich podľa týchto **slovotvorných typov**:

Typ s príponou -ie

► dej sa vyjadruje **slovesným podstatným menom** na **-ie**,
napr. *myslen-ie*, *konan-ie*, *choden-ie*;

Typ s príponou -ot

► **názvy deja** sa tvoria od **nedokonavých slovies**,

základové slovo: sloveso – *slovotvorná prípona: -ot*

<i>buchať</i>	<i>buch-ot</i> ,
<i>praskať</i>	<i>prask-ot</i> ,
<i>písať</i>	<i>pisk-ot</i>

Typ s príponou -ba

- ▶ názvy deja sa tvoria od **nedokonavých slovies**,
základové slovo: **sloveso** – *slovotvorná prípona: -ba*

<i>tvoriť</i>	<i>tvor-ba</i>
<i>kosiť</i>	<i>kos-ba</i>
<i>plaviť</i>	<i>plav-ba</i>

Zdrobneniny

- ▶ označujú **malé, drobné vecí** alebo **bytosti**,
- ▶ tvoria sa len od **názvov osôb** a **konkrétnych vecí**,
- ▶ od **abstraktných názvov** majú vždy **expresívne zafarbenie**.

Zdrobneniny najčastejšie vznikajú pomocou nasledujúcich *slovotvorných typov*:

Typ s príponou -ok

- ▶ tvoria sa **zdrobnené názvy vecí**, zriedkavejšie **zvierat**,
napr. *list-ok*, *kamien-ok*, *holúb-ok*, *škovrán-ok*;

Typ s príponou -ík/-ík

- ▶ tvoria sa **zdrobnené názvy osôb**, **zvierat** a **vecí**,
napr.: *pastier-ík*, *Jan-ík*, *žiač-ík*, *chrobáč-ík*, *kocúr-ík*, *medved-ík*, *kufr-ík*;

Typ s príponou -ček

- ▶ najčastejšie sa tvoria **zdrobnené názvy vecí**, ale aj **názvy osôb** a **zvierat**,
napr.: *stroj-ček*, *strom-ček*; *syn-ček*, *chlap-ček*; *jelen-ček*;

Typ s príponou -ka

- ▶ tvoria sa **zdrobnené názvy ženských osôb**, **zvierat**, ako aj **názvy vecí**,
napr. *žien-ka*, *dievčin-ka*; *myš-ka*, *hús-ka*; *ulič-ka*, *lúč-ka*;

Typ s príponou -ička, -očka/-ôčka

- ▶ tvoria sa **zdrobnené názvy ženských osôb, zvierat, vecí, abstraktné názvy**, ale aj **názvy miest**,
napr. *setr-**ička***, *žen-**ička***; *krav-**ička***, *mač-**ička***; *hor-**ička***, *bran-**ička***, *lekárn-**ička***,
*továrn-**ička***; *kuchár-**očka***, *žil-**ôčka***;

Typ s príponou enka, -ienka, -inka

- ▶ tvoria sa **expresívne zdrobnené názvy**,
napr. *fujar-**enka***, *púpav-**ienka***, *slobod-**ienka***, *mam-**inka***;

Typ s príponou -ko

- ▶ tvoria sa **zdrobnené názvy vecí**,
napr. *polien-**ko***, *kladiv-**ko***, *kolies-**ko***;

Typ s príponou -ičko/-ečko

- ▶ tvoria sa **zdrobnené názvy od podstatných mien na -e/ie**,
napr. *pol-**ičko***, *pohodl-**ičko***; *vín-**ečko***;

Slovotvorné typy prídavných mien

Vlastnostné prídavné mená (*akostné a vzťahové*),

Typ s príponou -itý

- ▶ vyjadrujú **hojnosť, nápadné množstvo vecí pomenovanej základovým slovom**,
základové slovo: podstatné meno – slovotvorná prípona: -itý
*kameň kamen-**itý***
*peniaze peňa**ž**-itý* (v *slovotvornom základe* striedanie hlások -z/-**ž**)
základové slovo: sloveso – slovotvorná prípona: -itý
*spojiť spoj-**itý***
*rozvážiť rozva**ž**-itý* (v *slovotvornom základe* striedanie hlások -á/-**a**)

Typ s príponou -avý/-ľavý

základové slovo: najčastejšie sloveso – slovotvorná prípona: -avý/-ľavý

hádať sa *hád-avý*

podnikať *podnik-avý*

kmitať *kmit-avý*

pichať *pich-ľavý*

Typ s príponou -ský, -sky, -ký, -ovský

- tvoria sa **prídavné mená** vyjadrujúce vzťah k **zemepisným útvarom**, k **osobným menám** a **priezviskám**, k **názvom vecí alebo miesta**,

základové slovo: podstatné meno – slovotvorná prípona: -ský, -sky, -ký, -ovský

Švédsko *švéd-ský*

Taliansko *talian-sky*

Košice *košic-ký*

Karpaty *karpát-ský*

Rus *rus-ký*

Napoleon *napoleon-ský*

Jozef *jozef-ovský*

tlačiareň *tlačiareň-ský* (v slovotvornom základe striedanie hlások -ň/**n**)

baňa *ban-ský* (v slovotvornom základe striedanie hlások -ň/**n**)

hospodárstvo *hospodár-sky*

- ak sa od **vlastných podstatných mien** utvoria **vlastnostné vzťahové prídavné mená príponami -ský, -sky, -ký, -ovský**, píšú sa s **malým začiatočným písmenom**,

Typ s príponou -ický

- tvoria sa **vzťahové prídavné mená** od **prevzatých slov grécko-latinského pôvodu**,
základové slovo: názvy vecí, **abstraktné pojmy** a **predstavy**, **krajín** a **osôb** –
slovotvorná prípona: -ický

napr. *vulkan-ický*, *telegraf-ický*; *strof-ický*, *hygien-ický*; *ind-ický*, *angl-ický*;
asket-ický, *cyklist-ický*;

Typ s príponou -ný

- tvoria sa **prídavné mená** od **slovies** a **podstatných mien**,
základové slovo: sloveso – *slovotvorná prípona: -ný*
miešať *mieša-ný*
sľúbiť *sľub-ný*
základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -ný*
hodváb *hodvab-ný*
železo *želez-ný*
ulica *ulic-ný*
riečka *rieč-ný*
právo *práv-ny*
výživa *výživ-ný*

Typ s príponou -ený

- tvoria sa **prídavné mená** označujúce **pôvod** z nejakej **látky**,
základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -ený*
med' *med-ený*
koža *kož-ený*
slama *slam-ený*

Typ s príponou -ový

- ▶ tvoria sa od **základových podstatných mien** *slovotvornou príponou -ový*:
 - predovšetkým **prídavné mená** vyjadrujúce **vzťah k názvu látky**,
napr. *lak – lak-ový; vajce – vajc-ový; hlník – hliník-ový*;
 - **od názvov rastlín**,
napr. *hríb – hríb-ový; cibuľa – cibuľ-ový; orech – orech-ový*;
 - **od rozličných vecí**,
napr. *učebnica – učebnic-ový; sieť – sieť-ový; futbal – futbal-ový*;
 - **zriedkavejšie od názvov miesta**,
napr. *dom – dom-ový; izba – izb-ový*;
 - **od abstraktných podstatných mien**,
napr. *hodnota – hodnot-ový; lavica – lavic-ový*;

Typ s príponou -atý/-ovatý,

- ▶ tvoria sa prídavné mená vyjadrujúce, že **niečo má to**, čo sa označuje **základovým podstatným menom**,
napr. *roh – roh-atý; brucho – bruch-atý; roh – roh-ovatý*;

Typ s príponou -ovitý

- ▶ tvoria sa **prídavné mená** s významom **podobnosti**,
základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -ovitý*
napr. *hruda – hrud-ovitý; šľacha – šľach-ovitý*;

Typ s príponou -astý

- ▶ tvoria sa **prídavné mená** vyjadrujúce **vyššiu mieru** označenej **vlastnosti**,
napr. *sladk-astý, kysl-astý, siv-astý*;
- ▶ niekedy býva v základovom slove **podstatné meno**,
napr. *bodka – bodk-astý; hlina – hlin-astý*;

Typ s príponou -istý

- ▶ tvoria sa od **podstatných mien** **prídavné mená** označujúce **vzťah k základovému slovu**,
napr. *prameň – pramen-istý; zlato – zlat-istý; kameň – kamen-istý*;

Typ s príponou -avý

- ▶ tvoria sa **prídavné mená** vyjadrujúce, že **istý predmet** má vec označenú **základovým slovom**,
základové slovo: podstatné meno – *slovotvorná prípona: -avý*
napr. *pehy* – *peh-avý*; *jamky* – *jamk-avý*;
- ▶ od *slovies* sa tvoria **prídavné mená** s významom **náklonnosti k vyjadrovacej činnosti**,
základové slovo: **sloveso** – *slovotvorná prípona: -avý*
napr. *žobrať* – *žobr-avý*; *rozjímať* – *rozjím-avý*; *vypočítať* – *vypočít-avý*;

Typ s príponou -ivý

- ▶ od *slovies* na **-iť** sa tvoria **prídavné mená** s významom **náklonnosti k danému javu**,
základové slovo: **sloveso** – *slovotvorná prípona: -ivý*
napr. *vábiť* – *váb-ivý*; *zúriť* – *zúr-ivý*;

Typ s príponou -ajší

- ▶ tvoria sa **prídavné mená** vyjadrujúce **vzťah k časovému obdobiu**, tiež **vzťah k miestu**,
napr. *včer-ajší*, *raň-ajší*; *tun-ajší*.

Privlastňovacie prídavné mená

Typ s príponou **-ov, -ova, -ove, -ovi/-in, ina, -ino, ine, -ini**,

- vyjadruje sa **privlastnenie** niečoho **osobám**, zriedkavejšie **zvieratám** (jedinému **zvieratú**) – privlastňovacie prídavné mena **individuálne**,
základové slovo: **podstatné meno** (mužského alebo ženského rodu) – **slovotvorná prípona**: **-ov, -ova, -ove, -ovi/-in, ina, -ino, ine, -ini**,

žiak	žiak- ov
otec	otec- ov
kôň	kôň- ov (v SZ striedanie hlások -ô/o)
matka	matk- in
žiačka	žiačk- in
liška	lišk- in
Štúr	Štúr- ov jazyk
Bernolák	Bernolák- ov slovník
Hviezdoslav	Hviezdoslav- ova ulica
Kukučín	Kukučín- ove diela
Kiska	Kisk- ovi priaznivci
Dunčo	Dunč- ov chvost
Mária	Mári- in otec
Ol'ga	Ol'g- ina sestra
Zuzka	Zuzk- ini bratia
Rysul'a	Rysul- ine teliatka

- ak sa od **vlastných podstatných mien** utvoria **privlastňovacie prídavné mená** (**individuálne**) **príponami**: **-ov, -ova, -ove, -ovi**, alebo **-in, -ina, -ino, ine, -ini**, píšu sa s **veľkým začiatočným písmenom**.

Typ s príponou **-í/-ací**

- vyjadrujú **vzťah k celému rodu zvierat**, **nie k jednotlivcovi** – privlastňovacie prídavné mena **druhovú** (živočíšne),
► pri tvorení slov **slovotvornou príponou -í** nastávajú v **slovotvornom základe** **hláskové zmeny** (dochádza k striedaniu hlások),
základové slovo: **podstatné meno** (**názov zvierat'a**) – **slovotvorná prípona**: **-í/-ací**
baran	baran- í (v slovotvornom základe striedanie hlások -n/-ň)
zajac	zajač- í (v slovotvornom základe striedanie hlások -c/-č)
straka	strač- í (v slovotvornom základe striedanie hlások -k/-č)
hus	hus- ací
jahňa	jahň- ací

Prídavné mená s predponami pra-, pre-, pri-,

- vyjadrujú vyššiu mieru vlastností,
napr. **pra**-dávny, **pra**-starý; **pre**-bohatý, **pre**-vysoký; **pri**-dlhý, **pri**-malý;

Slovotvorné typy slovies

Predmetové slovesá

Typ s významom robiť to, čo označuje podstatné meno

základové slovo: podstatné meno – prípona: **-ovať**

<i>háčik</i>	<i>háčk-ovať</i>
<i>plán</i>	<i>plán-ovať</i>

Typ s významom opatriť tým, čo je vyjadrené podstatným menom

základové slovo: podstatné meno – prípona: **-iť** a **-ovať**

<i>sol'</i>	<i>sol-iť</i>
<i>vosk</i>	<i>vosk-ovať</i>

Typ s významom robiť takým, ako vyjadruje prídavné meno

základové slovo: prídavné meno – prípona: **-iť**

<i>biely</i>	<i>biel-iť</i>
<i>vlhký</i>	<i>vlhč-iť</i> (striedanie hlások k/č)
<i>dlhý</i>	<i>dlž-iť</i> (striedanie hlások h/ž)

Podmetové slovesá

Typ s významom byť tým, čo označuje základové podstatné meno

základové slovo: podstatné meno – prípona: **-iť**, menej často **-ovať**

<i>kuchár</i>	<i>kuchár-iť</i>
<i>bača</i>	<i>bač-ovať</i>

- prípona **-čiť** býva pri slovotvornom základe, v ktorom nie je na konci **-k**,
napr. *mlynár* – *mlynár-čiť*

Typ s významom robiť to, čo vyjadruje podstatné meno

základové slovo: podstatné meno – prípona: *ovat'* a *-it'*

<i>práca</i>	<i>prac-ovat'</i>
<i>schôdzka</i>	<i>schôdzk-ovat'</i>
<i>chyba</i>	<i>chyb-it'</i>

Typ s významom stavať sa takým, ako vyjadruje prídavné meno

základové slovo: prídavné meno – prípona: *-iet'* a *-núť*

<i>múdry</i>	<i>múdr-iet'</i>
<i>bledý</i>	<i>bled-núť</i>

Tvorenie prísloviak

Väčšina prísloviak je utvorená od paralelných prídavných mien alebo z rozličných pádov,

► príslovky s príponou **-e** (tieto prípony sú vždy **krátke**) sa tvoria:

- od prídavných mien zakončených na **-ný**,
napr. *jem-ný* – *jemn-e*; *čiasoč-ný* – *čiasočn-e*; *chyb-ný* – *chybn-e*;
- zriedkavejšie aj od prídavných mien zakončených na **-lý**,
napr. *stá-lý* – *stál-e*; *súvis-lý* – *súvisl-e*; *ojedine-lý* – *ojedinel-e*;

► príslovky s príponou **-o** sa tvoria:

- od prídavných mien zakončených na **-avý** alebo na **-ivý**, ako aj na **-istvý** a **-vý**,
napr.
 - ☞ *láska-vý* – *láskav-o*; *kára-vý* – *kárav-o*; *vyhýba-vý* – *vyhýbav-o*;
 - ☞ *blázn-ivý* – *blázniv-o*; *ospanl-ivý* – *ospanliv-o*;
 - ☞ *cel-istvý* – *celistv-o*; *mlad-istvý* – *mladistv-o*;
 - ☞ *triez-vý* – *triez-v-o*; *čerst-vý* – *čerstv-o*;

Medzi príponou **-e** a **-o** je časté kolísanie,

napr. *čudn-e/čudn-o*; *náhl-e/náhl-o*; *citov-e/citov-o*; *osudov-e/osudov-o*; *zložit-e/zložit-o*;

- **príslovky s príponou -y** (tieto prípony sú vždy **krátke**) sa tvoria:

➤ od **prídavných mien** zakončených na **-ský/-cký**,
napr. *kráľov-ský* – *kráľovsk-y*; *priateľ-ský* – *priateľsk-y*; *znale-cký* – *znaleck-y*;
silá-cky – *siláck-y*;

- **okolnostné príslovky s príponou -ky** (tieto prípony sú vždy **krátke**) sa tvoria:

➤ najčastejšie od **slovies**,
napr. *mlčať* – *mlč-ky*; *bežiac* – *bežiac-ky*; *sediť* – *sediač-ky*;
➤ od **iných slovných druhov**,
napr. *pešo* – *peš-ky*; *za rána* – *zarán-ky*;

- **príslovky** sú utvorené aj **príponou -mo**,

➤ *lež-mo*; *rozkroč-mo*; *roznož-mo*;

- **príslovky** sú utvorené tiež **príponou -om** (resp. *gramatickou príponou I. sg.*),

➤ *bok-om*; *kríž-om*; *beh-om*; *cval-om*; *šept-om*; *šmah-om*;

- **príslovky** sú utvorené aj **príponou -ami** (resp. *gramatickou príponou I. pl.*),

➤ *miesta-mi*;

- **príslovky** sú utvorené aj **príponou -ou** (resp. *gramatickou príponou I. sg.*),

➤ *stran-ou*; *náhod-ou*; *väčšín-ou*;

Ako **príslovky** sa využívajú aj:

- **podstatné mená** v *akuzatíve singuláru*,
napr. *večer*; *ráno*; *chvíľu*; *kúsok*;
► tvary **prechodníka** a **príčastia**,
napr. *nechtiac*; *chtiac-nechtiac*; *spievajúci*; *pískajúci*.

Problematické prípady písania samohlások v niektorých príponách pri tvorení slov

Prípona **-úci (-úca, -úce)** činného prídavia prítomného **sa neskracuje**:

- ♦ ak je pred ňou **krátka samohláska**,
napr.: volaj-úci (volaj-úca, volaj-úce); nes-úci (nes-úca, nes-úce); žij-úci (žij-úca, žij-úce).

Prípona **-úci (-úca, -úce)** činného prídavia prítomného **sa skrakuje** na podobu **-uci (-uca, -uce)**:

- ♦ po **predchádzajúcej dlhej slabike**,
napr.: vlád-uci (vlád-uca, vlád-uce), hádz-uci (hádz-uca, hádz-uce), píš-uci (píš-uca, píš-uce), viaž-uci (viaž-uca, viaž-uce) atď.

Prípony **-ár, -áreň** sa pri tvorení slov skrakujú na podoby **-ar, -areň**:

- ♦ po **predchádzajúcej dlhej slabike s dlhou samohláskou, dvojhláskou** alebo **í, ý** (*uplatňuje sa pravidlo o rytmickom krátení*),
napr.: bábka – báb-ár, bája – báj-ár, fréza – fré-ár – fré-areň,
prekážka – prekáž-ár, prevádzka – prevádzk-ár – prevádzk-areň, rozprávka – rozpráv-ár, sánky – sánk-ár, výška – výšk-ár; cievka – cievk-ár – cievk-areň,
desiata – desiat-ár, diaľka – diaľk-ár, lahôdka – lahôdk-ár – lahôdk-areň, mlieko – mliek-ár – mliek-areň, obliekať sa – obliek-areň, odlievať – odliev-areň,
omietka – omietk-ár, pamiatka – pamiatk-ár, poviedka – poviedk-ár, prezliekať sa – prezliek-areň, sviečka – sviečk-ár – sviečk-areň, škôlka – škôlk-ár, zlievať – zliev-areň.

Prípony **-ár, -áreň** sa pri tvorení slov **neskracujú**:

- ♦ ak sa pred príponou vyskytuje **krátka samohláska**,
napr.: formy typu výhybka – výhybk-ár, ochrana – ochran-ár,
zásoba – zásob-áreň;

Prípony **-iar, -iareň** sa **nikdy neskracujú**,

- ♦ napr.: múka – múč-iar, sieť – sieť-iar, rýchly – rýchly-iareň, triediť – tried-iareň.

Pozor!

V niektorých slovách s príponami **-ár, -áreň** alebo **-iar, -iareň** zostáva **prípona dlhá**:

- ♦ ak pred príponou **-ár, -áreň** alebo **-iar, -iareň** nastáva **striedanie** (alternácia) **dlhej samohlásky** alebo **dvojhlásky** za **krátku samohlásku**,

► v slovách s príponami **-ár, -áreň, -iar, -iareň**, ktoré boli utvorené v staršom, ale aj v novšom období spisovnej slovenčiny,
napr.: *archív* – *archív-ár*, *bieda* – *bed-ár*, *blúdiť* – *blud-ár*, *bránka* – *brank-ár*,
brúsiť – *brus-iareň*, *čítať* – *čit-áreň*, *drôť* – *drot-ár*, *dusiť* – *dusik-áreň*,
hviezda – *hvezd-ár* – *hvezd-áreň*, *kľúč* – *kľuč-iar*, *komín* – *komin-ár*,
liečiť – *lek-ár*, *liek* – *lek-áreň*, *múr* – *mur-ár*, *písať* – *pis-ár*, *účet* – *učet-áreň*,
údiť – *ud-iareň*, *umývať* – *umyv-áreň*, *víno* – *vin-ár* – *vin-áreň*, *žrdka* – *žrdk-ár*;

► v slovách, ktoré sú utvorené od odvodených slov s príponami **-ík, -íček, -ičko**,
napr.: *hliník* – *hlinik-áreň*, *kočík* – *kočik-áreň*, *košík* – *košik-ár*, *medovník* – *medovnik-ár*, *rybník* – *rybnik-ár*, *slovník* – *slovník-ár*, *taxík* – *taxik-ár*;
gombíček – *gombičk-ár*, *koniček* – *koničk-ár*, *autíčko* – *autičk-á*;

► v slovách, ktoré sú utvorené od prevzatých slov zakončených na **-ón, -én, -ína, -óna, -íva, -óza, -éza, -téka**,
napr.: *betón* – *beton-ár* – *beton-áreň*, *milión* – *milion-ár*, *vagón* – *vagon-ár*,
terén – *teren-ár*, *doktrína* – *doktrin-ár*, *šablóna* – *šablon-ár*, *deskriptíva*
deskriptív-ár, *majonéza* – *majonez-ár*, *diskotéka* – *diskotek-ár*.

Morfematická štruktúra slova

Rozbor **morfematickej stavby slova** pomáha pochopiť vzťah **odvodeného** a **neodvodeného slova** k veľkej skupine **príbuzných slov**. Pri tomto učive je dôležité žiakov oboznámiť so všeobecným obsahom pojmu **morféma** a informatívne (*nie podrobne*) aspoň s týmito jej druhmi: **koreňovou morfémou** (*koreňom*), **derivačnou** (*odvodzovacou*) **morfémou**, **relačnou** (*gramatickou*) **morfémou**, **modifikačnou morfou**, **relačnou – gramatickou morfémou** (pri skloňovateľných slovných druhoch – podstatných menách, prídavných menách, zámenách číslovkách **pádové prípony**), **pri časovateľných** – slovesách **osobné prítomníkové prípony**, tiež **neurčitkové prípony**.

Dôležité je, aby žiaci pochopili, že:

- ▶ po odtrhnutí **gramatických** (*pádových*) **prípon** pri skloňovateľných slovných druhoch – *podstatných menách, prídavných menách, zámenách číslovkách, adjektíváliách* (*majú podobné skloňovanie ako vzory pekný a cudzí*) zostáva **kmeň**, ktorý končí na *tvrdú, mäkkú alebo obojakú spoluhlásku* a podľa nich sa v uvedených **slovných druhoch** uplatňuje zaradenie k vzorom, v ktorých sa potom realizuje správny pravopis *gramatických tvarov* v jednotlivých *vzoroch, rodoch, číslach a pádoch*;
- ▶ po odtrhnutí **gramatických** (*osobných*) **prípon** – pri slovesách v **prítomnom čase** (*prítomníku*) sa **kmeň** končí na **prítomníkovú kmeňotvornú príponu**,
- ▶ a po odtrhnutí **neurčitkových prípon** v *neurčitku* sa **kmeň** končí na **neurčitkovú kmeňotvornú príponu**.

Slovo členíme na **morfémy** – najmenšie časti slova.

Morféma je,

- ▶ **najmenšia časť tvaru** (vydelená **významom** alebo **funkciou**)
- ▶ alebo **najmenšia** vydeliteľná **významová časť slova**, ktorá má **vecný** alebo **gramatický význam**.

Druhy morféma v morfematickom rozbere:

1. koreňová morféma (KM),

- ▶ nositeľka **základného významu slova**, odkazuje na **jadro slovného významu** – jeho **koreň**,
- ▶ je rovnaká vo **všetkých príbuzných slovách** (slovách patriacich do **jednej slovnej čeľade** podľa *významovej príbuznosti*, napr. pri jednotlivých **vybraných slovách**), ku ktorej už možno pripojiť **derivačnú** (*odvodzovaciú*) **morfému**, napr.: *ryb-a*, *ryb-ník*, *ryb-ár*, *ryb-ička*, *ryb-isko*;
- ▶ možno k nej pripojiť aj **gramatickú časť** (**pádovú príponu**), napr.: *ryb-a*, *ryb-y*, *ryb-e*, *ryb-u*, *ryb-ou* (pádové prípony podstatných mien); *ryb-í*, *ryb-ieho*, *ryb-iemu*, s *ryb-ím* (pádové prípony prídavných mien).

2. derivačná (*odvodzovacia*) morféma (DM),

- ▶ časť **slovného tvaru**, ktorá ukazuje na **istý spoločný význam**,
- ▶ vyskytuje sa iba v **odvodených slovách**,
- ▶ býva buď pred **koreňovou** alebo za **koreňovou morfému**;
- ▶ **predponová** (**pred koreňovou morfému**), napr.: poručík → *pod*-poručík, *nad*-poručík; školák → *pred*-školák, letieť → *pre*-letieť;
- ▶ **príponová** (**medzi koreňovou a gramatickou morfému**), napr.: učí-*tel'-φ*, skok-*an-φ* žena → žen-*sk-y*;
- ▶ za **derivačnou morfému** býva **gramatická morféma** (rob-*ot-a*), alebo ďalšia **derivačná morféma** (rob-*ot-ník-φ*), alebo **tematická morfa** (rob-k-*a-t'*), alebo **modifikačná morfa** (rob-k-*áv-a-t'*);

3. relačná (gramatická) morféma (RM),

- ▶ časť slovného tvaru, ktorou sa **tvary jedného slova** vzájomne odlišujú, napr.: ryb-**a**, ryb-**y**, ryb-**e**, ryb-**u**, ryb-**ou**, rýb-**φ**,
- ▶ pomocou nej sa vyjadrujú relácie (**vzťahy**) medzi slovami vo vete, napr. matk-**e**, užitočn-ému, číta-**m**, objavova-**t'**, sed-**iac**, rob-**iaci**,
- ▶ nositeľka **gramatického významu slova** (rod, číslo, pád, osoba),
 - všetky skloňovacie pádové prípony **-φ, -a, -e, -i, -ov, -ou, -om, -iam, -iach; -ého, -ému, -ým -ých, -ými** (menia iba tvary slov pri skloňovaní podstatných mien, prídavných mien, zámen, čísloviek, adjektíválií, **nie významy slov**)
 - a časovacie osobné prípony **-m, -š, -φ, -me, -te, -ú..** (menia iba tvary slov pri časovaní sloves, **nie významy slov**),
- ▶ tu patrí aj **nulová morféma** (druh gramatickej morfémy), napr.: N. sg. – stôl-**φ**, chlap-**φ**, stroj-**φ**, dlaň-**φ**, kosť-**φ**,
G. pl. – žien-**φ**, miest-**φ**, vriec-**φ**;

4. modifikačná (obmieňacia) morfa (MM),

- ▶ časť slovného tvaru nachádzajúca sa medzi **lexikálnou** (významovou) a **relačnou** (gramatickou) morférou,
- ▶ **nemení význam slova**, ale ho *upravuje*, obmieňa, *najmä trvanie slovesného deja* (**-ov, -iev, -áv**), napr.: pociť-**ov**-a-t', sed-**áv**-a-t', uč-**iev**-a-t', rob-**iev**-a-t',
- ▶ zdôrazňuje obsah *prídavných mien* a *zámen* (**-š-, -že, -si, -koľvek**), napr.: nový → **nov-š-i**, milý → **mil-š-i**, drahý → **drah-š-i**, milý → **mil-š-i**, efektívny → **efektív-nej-š-i**; **ktorý-že, aký-si, kto-koľvek**;

5. tematická morfa (TM), **kmeňotvorná morféma**

- ▶ existuje len v *slovesách* a v *slovách od sloves odvodených*,
- ▶ vždy býva **medzi koreňovou a gramatickou morférou slovesného tvaru alebo odvodzovacou morférou**,
- ▶ vyčleňuje sa v *slovesných tvaroch pred relačnou* (gramatickou) morférou, napr.: **stihn-ú-t'**;
- ▶ pomocou **tematickej morfy, kmeňotvornej morfémy** sa sloveso zaraďuje do istých slovesných tried, napr.: učíť, uč-**i**-m, nos-**i**-m, čít-**a**-m, prac-**ov**-a-t', rozum-**ie**-t';
- ▶ býva vyjadrená *samohláskou, dvojhláskou alebo nulovým prvkom*, napr.: vid-**i**-m, vid-**φ**-ia, vid-**e**-l; vid-**e**-ný, vid-**ie**-t';

6. interfigovaná (spájacia) morfa (IM),

- ▶ časť slovného tvaru, ktorá neukazuje na *nijaký významový prvok*,
- ▶ vkladá sa medzi morfémy a morfy z hláskoslovných príčin, aby ich spojila (*spájací prvok*),
napr.: kóre-**j**-ský, čít-a-**j**-ú, veľk-**o**-mesto;

7. tvarová morféma (TM),

- ▶ slúži na *tvorenie slovesných tvarov* -**t'**, -**l**, -**úc/-iac**...
napr.: poču-**t'**, číta-**l**, volaj-**úc**, rad-**iac**..;

8. rozštiepená morféma (ROZM),

- ▶ vyjadruje sa *viacerými prvkami súčasne* (napr. *morfémou i pomocnými slovami*)
 - tvary minulého, predminulého, budúceho času a podmienovacieho spôsobu,
napr.: -**l som** (číta-**l som**); -**l by som** (číta-**l by som**); **bol by som -l** (**bol by som číta-l**); **bol by som býval -l** (**bol by som býval číta-l**); **budem -t'** (**budem číta-t'**);
 - iné príklady: **ná**-dvor-**ie**; **ná**-hrob-**ník**; **ne**-bezpečen-**stvo**;
☞ v uvedených slovách *nemôže byť prvá časť slova bez poslednej* (na vyjadrenie významu slova *sú potrebné obidve*).

Pre školskú prax je na lepšie **pochopenie stavby slov** (uplatňujúc hľadisko primeranosti) potrebné naučiť žiakov rozlišovať najmä **koreň** a **kmeň** slova.

a. **Koreň slova** (*koreňová morféma*),

► je základná časť slova, ktorá nesie význam a je ďalej nedeliteľná.

b. **Kmeň slova**,

► je tvorený koreňovou morférou a derivačnými (*odvodzovacími*) morférami,

► je to tá časť slova, ktorá ostáva po odtrhnutí gramatických prípon:

➤ **pádových**, ktoré menia iba *tvary slov* pri *skloňovaní podstatných mien, prídavných mien, zámen, čísloviek, nie významy slov*,
napr.

☞ v slove „zem” je časť {zem} koreňom aj kmeňom zároveň;

☞ prídavné meno {zemský} má koreň ({zem}), ale kmeň slova je {zem-sk} – tvorí ho koreňová morféma obohatená o **derivačnú príponovú morfému {sk}**;

✚ **relačná (gramatická) morféma** – *pádová prípona {ý}* nie je súčasťou kmeňa;

➤ **osobných**, ktoré menia iba *tvary slov* pri *časovaní slovies, nie významy slov*,
napr.

☞ v slovese „píšem” je časť {píš} koreňom, ale kmeň slova je {píše} – tvorí ho koreňová morféma {píš} a **tematická morfa** (kmeňotvorná prítomníková prípona) {e},

✚ **relačná (gramatická) morféma** (osobná prítomníková prípona) {-m} vyjadruje *prvú osobu jednotného čísla prítomného času (prítomníka)*;

☞ v slovese „robím” je časť {rob} koreňom, ale kmeň slova je {robí} – tvorí ho koreňová morféma {rob} a **tematická morfa** (kmeňotvorná prítomníková prípona) {í},

✚ **relačná (gramatická) morféma** (osobná prítomníková prípona) {-m} vyjadruje *prvú osobu jednotného čísla prítomného času (prítomníka)*;

- podobne môžeme analyzovať tvar slovesa {prečítam},
 - ☞ ku koreňu slova {čít} sa pripojila predpona {pre} a spolu s *tematickou kmeňotvornou prítomníkovou príponou {a}* sa utvoril kmeň slova {prečíta},
 - ✚ relačná gramatická prítomníková prípona {-m} je pridaná na koniec slova a vyjadruje prvú osobu jednotného čísla *prítomného času (prítomníka)*;

- ☞ v slovese čítať je časť {čít} koreňom, kmeň slova je {číta} – tvorí ho koreňová morféma {čít} a *tematická morfa (kmeňotvorná neurčitková prípona){a}*,
 - ✚ ak sa pridá gramatická formová morféma {l}, vznikne tvar slova {čítal} a vyjadruje minulý čas;
 - ✚ ak sa pridá tvarová morféma (TM) – neurčitková prípona {t'}, vznikne tvar slova {čítať} a vyjadruje neurčitok;
 - ✚ ak sa pridá tvarová morféma (TM) {nie}, vznikne tak tvar slova {čítanie} a vyjadruje slovesné podstatné meno;
 - ✚ ak sa pridá tvarová morféma (TM) {úc}, vznikne tak tvar slova {čítajúc} a vyjadruje prechodník;
 - ✚ ak sa pridá tvarová morféma (TM) {nie}, vznikne tak tvar slova {čítanie} a vyjadruje slovesné podstatné meno;

- podobne môžeme analyzovať tvar slovesa {prečítať},
 - ☞ ku koreňu slova {čít} sa pripojila predpona {pre} a spolu s *tematickou kmeňotvornou neurčitkovou príponou {a}* vznikol kmeň slova {prečíta},
 - ✚ tvarová morféma (TM) – neurčitková kmeňotvorná prípona {t'} je pridaná na koniec slova a vyjadruje neurčitok.

Tvarotvorné prípony (TVAR PRÍP)

- *treba odlišovať* od slovotvorných prípon (**S PRÍP**) a (**S PRED**) – tie menia významy slov,
napr. **uči-tel'**,
 - ☞ **{uči}** slovotvorný základ **SZ**, **{-tel'}** slovotvorná prípona **S PRÍP**,
- tvarotvorné prípony (TVAR PRÍP), *gramatické prípony* sa pridávajú k slovu **pri** ohýbaní,
 - pri skloňovaní – **pádové prípony PP**,
 - pri časovaní – **osobné prípony OP**,
 - po pridaní tvarotvorných prípon (TVAR PRÍP) *slová* zmenia iba tvary, ale nenadobudnú nové významy,
napr.: **uči-tel'+ovi**,
 - ☞ z koreňovej morfémy – **koreňa {uči}** a **odvodzovacej prípony {-tel'}** vznikol kmeň slova **{učitel'}** + **{ovi}** tvarotvorná prípona **TVAR PRÍP** (pádová prípona podstatného mena).

Tvorenie slov skladaním

Nové slová môžeme tvoriť *spájaním* dvoch plnovýznamových slov alebo *spájaním* dvoch slovotvorných základov do jedného slova (*do jednej jazykovej jednotky*).

Slová, ktoré vznikli *zložením* dvoch slov alebo dvoch slovotvorných základov, nazývame **zložené slová**,

napr.: pero + kresba = *perokresba*; more + plavec = *moreplavec*;

mini + sukňa = *minisukňa*; auto + atlas = *autoatlas*; auto+škola = *autoškola*;

vlak + vedúci – *vlakvedúci*;

➤ veľmi často sa *prvá časť nového slova* pripája k *druhej časti samohláskou -o, -e, -i*,

napr.: mucha + lapka = *mucholapka*; hlad + mor = *hladomor*;

zver + lekár = *zverolekár*; krutý + vláda = *krutovláda*; vzduch + loď =

vzducholod'; sneh + biely = *sneho biely*; zem + guľa = *zemeguľa*;

vlast' + veda = *vlastiveda*; vlast' + zrada = *vlastizrada*;

✪ bez spojovníka sa píše **zložené slová**,

➤ ak pomenúvajú **jednu vlastnosť**,

➤ vznikli zo slov, ktoré **nie sú rovnocenné**, resp. netvoria *prirad'ovací sklad*,
napr.:

☞ slovo *literárnovedný* vzniklo zo spojenia slov *literárna veda* (tvoria určovací sklad);

☞ slovo *spravodajský* vzniklo zo spojenia *dávať správy* (tvorí ho určovací sklad);

☞ slovo *kníhtlač* vzniklo zo spojenia *tlač kníh* (tvorí ho určovací sklad);

☞ slovo *tlakomer* vzniklo zo spojenia *meranie tlaku* (tvorí ho určovací sklad);

➤ *označujúce farby*, ktoré sa *nedajú rozlíšiť*, *sú premiešané*, *nemajú rovnocenné postavenie*, *splývajú alebo zobrazujú rôzne odtiene v závislosti od svetlosti/tmavosti*

napr.

☞ slovo *tmavomodrý sveter* vzniklo zo spojenia *modrý do tmava*;

☞ *svetlosivý* vzniklo zo spojenia *sivá do svetla*, *modrozelený* vzniklo zo spojenia *zelená do modra*);

➤ *zložené zámená* (napr. *kadekto*); *číslovky* (napr. *štyridsaťtri*);

spojky (napr. *keďže*); *predložky* (napr. *sponad*); *častice* (napr. *ibaže*).

✪ so spojovníkom sa píše **zložené slová**,

- ak pomenúvajú dve **samostatné paralelné vlastnosti**,
- ak vznikli z **významovo rovnocenných slov**, resp. z **prirad'ovacieho skladu**, napr.:
 - ☞ zo slov *nemecký* a *slovenský* vzniklo slovo z oboma rovnocennými zložkami **nemecko-slovenský** slovník;
 - ☞ zo slov *slovenský* a *anglický* vzniklo slovo z oboma rovnocennými zložkami **slovensko-anglický**;
 - ☞ zo slov *všeobecný* a *vzdelávací* vzniklo slovo z oboma rovnocennými zložkami **všeobecno-vzdelávací**;
 - ☞ zo slov *modrý* a *biely* vzniklo slovo z oboma rovnocennými zložkami **modro-biely**;
 - ☞ zo slov *biela* a *modrá* a *červená* vzniklo slovo z trocha rovnocennými zložkami **bielo-žltá-červená**;
 - ☞ zo slov *literárny* a *hudobný* vzniklo slovo z oboma rovnocennými zložkami **literárno-hudobný**;
 - ☞ zo slov *vedecký* a *fantastický* vzniklo slovo z oboma rovnocennými zložkami **vedecko-fantastický**;
- **označujúce farby**, ktoré sa **dajú rozlíšiť pohľadom**, sú v týchto pomenovaniach významovo rovnocenné, rovnako viditeľné, tvoria prirad'ovací sklad, napr. **čierno-biela** šachovnica; **modro-zelené** pružkové tričko;

Pri rozdeľovaní zložených slov so spojovníkom na konci riadka na mieste, kde sa spojovník nachádza, zopakujeme toto znamienko aj na začiatku nasledujúceho riadka, aby bolo jasné, že ide o zložené slovo so spojovníkom.

Spájanie slov do viacslovných pomenovaní

- pri spájaní slov vznikajú **združené pomenovania** a **frazeologické jednotky** (**ustálené spojenia s preneseným významom**) – pozri strany 14 – 17,
- ide zväčša o spájanie **prídavných a podstatných mien**, napr. **čierna káva**, **materská škola**; **zoologická záhrada**; **triedna kniha**; **plniace pero**; **mlynárík kapustný**; **obývacia izba**; **panelový dom**.

Pravopis viacslovných pomenovaní na začiatku takýchto spojení

Stálym precvičovaním je u žiakov potrebné prehľbovať aj *správny pravopis viacslovných pomenovaní na začiatku takýchto spojení*, ktoré označujú mená a názvy jedinečných objektov (uvádzam ich *v nasledujúcich príkladoch*).

S veľkými písmenami sa píše nasledujúce viacslovné pomenovanie:

✪ prívlaskty **panovníkov, pápežov** alebo iných **historických osobností**,

- ▶ pri **písaní slovom** sa píše s **veľkým písmenom** aj **radové číslovky**,
napr.: **Jozef Druhý (II.)**, **Ján Pavol Druhý (II.)**, **Benedikt Šestnásty (XVI.)**,
Konštantín Filozof, **Alexander Veľký**;

✪ pomenovania osôb v literárnych dielach,

- napr.: **Matka Terézia**, **Maco Mlieč**;

✪ mená Boha alebo svätých bytostí v náboženských textoch (na znak úcty),
rozprávkových bytostí,

- ▶ **Pán Boh**, **Vykupiteľ Kristus**, **Ježiš Kristus**, **Pane Bože!** **Boh Otec** – **Boh Syn**
– **Boh Duch Svätý**; **Boží Syn**, **Baránok Boží**; **Slovo Božie**, **Písmo Sväté**;
- ▶ **Matka Božia**, (**Chrám Matky Božej** v **Paríži**), **Sedembolestná Matka**,
Nanebovzatá Panna Mária,
- ▶ **Svätý Otec** (pápež);
- ▶ **Šípková Ruženka**, **Červená čiapočka**;

✪ názvy **kontinentov, štátov**,

- napr. **Južná Amerika**, **Severná Amerika**; **Slovenská republika**, **Spojené štáty americké**, **Severné Írsko**, **Veľká Británia**;

✪ názvy **správnych oblastí štátov**,

- napr. **Prešovský okres**, **Košický kraj**, **Trenčianska župa**; **Gemerská stolica**, **Voronežská gubernia**, **Poznanské vojvodstvo**;

✪ názvy **miest, ich častí, dedín**,

- Banská Bystrica**, **Spišská Nová Ves** **Dunajská Streda**, **Sídlisko nad Jazerom**, **Za kalváriou**; **Ruská Nová Ves**, **Slovenská Ves**;

- ▶ vo viacslovných názvoch miest, obcí, dedín, osád sa **všetky plnovýznamové slová** začínajú **s veľkým písmenom**,

- **ostatné (najčastejšie predložky)** sa píše s **malým písmenom**,

- napr.: **Nové Mesto nad Váhom**, **Vranov nad Topľou**.

Pozor – treba rozlišovať:

Štrbské **Pleso** (obec) – Štrbské **pleso** (jazero);
Dlhá **Lúka** (obec) – Dlhá **lúka** (chotárny názov lúky);
Dobšinská **Ľadová Jaskyňa** (obec) – Dobšinská **Ľadová jaskyňa** (jaskyňa);
Krásna **Hôrka** (hrad) – Krásna **hôrka** (vrch);
Červený **Kameň** (hrad) – Červený **kameň** (vrch);
Pobrežie **Slonoviny** (názov štátu) – Pobrežie **slonoviny** (pobrežie);
Čierna **Hora** (štát) – Čierna **hora** (vrch);

✪ názvy **ulíc, námestí, tried, nábreží** (aj keď začínajú slovom **Ulica, Námestie, Park, Trieda, Predložkou**),
napr.: **Vajanského** ulica, **Južná** trieda, **Trnavské** myto, **Staromestské** námestie;
Ulica osloboditeľov, **Ulica T. Vansovej**, **Námestie** mieru, **Námestie L. Štúra**, **Trieda SNP**, **Rázusovo** nábrežie, **Pri** jazdiarni, **K** majeru, **Pri Hornáde**;

➡ názvy **ostrovov** a **polostrovov**,
Nový Zéland, **Predná India**, **Apeninský polostrov**;

✪ názvy **oceánov, morí**,
Atlantický oceán (Atlantik), **Tichý oceán** (Pacifik), **Stredozemné more**, **Červené more**;

✪ názvy **riek, jazier, jaskýň**
Biely Dunajec, **Štrbské pleso**, **Morské oko**, **Zemplínska šírava**, **Dobšinská Ľadová jaskyňa**, **Ochtinská aragonitová jaskyňa**;

➡ názvy **pohorí, vrchov, priesmykov**,
napr.: **Slovenské rudohorie**, **Lomnický štít**, **Mont Blanc**, **Mount Everest**;
Dukliansky priesmyk;

✪ Názvy **sadov, záhrad, parkov, cintorínov**,
napr.: **Sad Janka Kráľa**, **Botanická záhrada** Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach,
Park A. Hlinku, **Národný cintorín** (Martin), **Cintorín Slávičie údolie** (Bratislava);

 názvy **budov** (hradov, zámkov, kaštieľov, palácov, domov),
napr.: **Spišský hrad**, **Oravský zámok**, **Markušovský kaštieľ**, **Kaštieľ Betliar**,
Krásna Hôrka, **Primaciálny palác**, **Biely dom**, **Dom umenia**, **Domov** vedeckých
pracovníkov **SAV**;

názvy **katedrál, bazilík, kostolov, chrámov, kláštorov**,

napr.: *Dóm sv. Alžbety, Konkatedrála sv. Mikuláša,*

Bazilika svätého Petra (Svätopeterský chrám), Bazilika Sedembolestnej Panny Márie, Kostol svätého Štefana; Chrám sv. Jakuba, Kláštor svätého Emeráma.

Ale s **malým začiatočným písmenom** sa píše:

- ★ označenie **kostolov, chrámov, kláštorov** podľa príslušnosti k istej reholi (rádu),
napr.: *kapucínsky kostol, benediktínsky kostol, kostol uršulínok, františkánsky kláštor, kláštor premonštrátov;*

- ▶ názvy **medzinárodných organizácií a zoskupení**,

napr.: *Organizácia spojených národov (OSN), Severoatlantická aliancia (NATO); Európska únia (pozor - nepíše sa Európska Únia);*

- ▶ názvy **orgánov štátnej moci** a ich najvyšších súčastí, **orgánov štátnej správy a samosprávy**, najvyšších a jedinečných **komisií, rád, výborov** a pod.,

napr.: *Národná rada Slovenskej republiky, Predsedníctvo Slovenskej národnej rady, Poslanecká snemovňa Českej republiky, Európsky parlament, Rada Európskej únie, Štátna дума (v Rusku), Kongres USA, Kancelária prezidenta Slovenskej republiky, Úrad vlády Slovenskej republiky;*

Ministerstvo pôdohospodárstva SR, Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky,

Magistrát mesta Košice, Okresný úrad v Prešove, Obecný úrad Brestov;

Akreditačná komisia, Legislatívna rada vlády Slovenskej republiky, Ústredná jazyková rada, Ústavnoprávny výbor Národnej rady Slovenskej republiky;

názvy **najvyšších orgánov inštitúcií** (poisťovní, bánk), názvy **prezidií, predstavenstiev a dozorných rád** (ak sa uvádza plný názov inštitúcie alebo podniku),

napr.: *Všeobecná zdravotná poisťovňa, Slovenská sporiteľňa, a.s.; Národná banka Slovenska, Tatra banka, Krajské riaditeľstvo Policajného zboru Slovenskej republiky v Prešove, Prezídium Fondu národného majetku Slovenskej republiky, Predstavenstvo a. s. Slovnaft, Dozorná rada Všeobecnej úverovej banky*

názvy **vedeckých a kultúrnych inštitúcií, vedeckých a výskumných ústavov a zariadení**,

napr.: *Slovenská akadémia vied, Matica slovenská, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Parazitologický ústav SAV, Literárny fond, Slovenský filmový ústav;*

názvy škôl, fakúlt, katedier, kliník, ateliérov, rektorátov, dekanátov, akademických senátov vysokých škôl, ktoré sa dajú identifikovať *bližším určením miesta, kde sa nachádzajú* (píšu sa s *veľkým písmenom*),
 napr.: *Materská škola Brestov, Gymnázium sv. Mikuláša Prešov, Cirkevná základná umelecká škola sv. Mikuláša Prešov, Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Technická univerzita v Košiciach, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra biológie Prírodovedeckej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Urologická klinika Lekárskej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Ateliér dokumentárnej tvorby Filmovej a televíznej fakulty Vysokej školy múzických umení v Bratislave, Rektorát Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Dekanát (Dekanstvo) Prírodovedeckej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Akademický senát Technickej univerzity v Košiciach;*

Ale s **malým začiatočným písmenom** sa píšu:

všeobecné, neoficiálne, nepresné, nejednoznačné pomenovania (bez presného určenia sídla), ktoré sa nepokladajú za **vlastné mená**,
 napr.: *krajský súd, miestny úrad, obecný úrad, okresný úrad, materská škola, základná škola, gymnázium, stredná priemyselná škola elektrotechnická, stredná odborná škola, filozofická fakulta, katedra biológie, jazykovedný ústav;*

názvy knižníc, kín, múzeí, galérií, tlačových agentúr (kancelárií),
 napr.: *Štátna vedecká knižnica v Prešove, Slovenská národná knižnica v Martine, kino Hviezda, Turčianske múzeum Andreja Kmeťa, Technické múzeum v Košiciach, Múzeum Betliar, Slovenská národná galéria, Galéria Ludovíta Fullu (Fullova galéria), Tlačová agentúra Slovenskej republiky;*

názvy divadiel, oper, hudobných telies, speváckych a tanečných súborov,
 napr.: *Slovenské národné divadlo, Divadlo Jonáša Záborského v Prešove, Radošinské naivné divadlo, Štátna opera v Banskej Bystrici, Štátna filharmónia Košice, Malokarpatská kapela;*

názvy súdov, prokuratúr, nemocníc,

napr.: *Najvyšší súd SR, Ústavný súd Slovenskej republiky, Krajská súd v Prešove, Generálna prokuratúra Slovenskej republiky, Fakultná nemocnica s poliklinikou J. A. Reimana Prešov, Nemocnica svätej Alžbety;*

názvy spolkov, združení, spoločností, zväzov, politických strán, hnutí, športových, vojenských a iných organizácií, stálych orgánov, cirkevných organizácií a spoločností,

napr.: *Spolok slovenských spisovateľov, Spolok sv. Vojtecha, Liga proti rakovine, Slovenský Červený kríž, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Slovenská komora lekárov, Kresťanskodemokratické hnutie, Slovenský futbalový zväz, Armáda Slovenskej republiky, Konferencia biskupov Slovenska, Slovenská katolícka charita, Rád maltézskeho rytierov;*

názvy priemyselných a poľnohospodárskych podnikov, firiem, závodov, vydavateľstiev,

napr.: *U. S. Steel Košice, s. r. o.; Pivovar Šariš, a. s.; Roľnícke družstvo v Širokom, Podnik výpočtovej techniky, Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s.r.o.;*

Názvy štátnych sviatkov (dní pracovného pokoja), ale aj ďalších sviatkov, pamätných dní a väčších časových celkov,

napr.: *Nový rok* (prvý deň v roku, sviatočný deň), *Zelený štvrtok, Veľký piatok, Biela sobota, Veľkonočná nedeľa, Veľká noc* (nesprávne *Veľká Noc*), *Sviatok práce, Prvý máj, Medzinárodný deň žien, Deň matiek, Medzinárodný deň detí, Medzinárodný deň študentstva, Európsky týždeň boja proti drogám;*

Ale s malými začiatočnými písmenami sa píše:

- ★ všeobecné pomenovania vytvorené od názvov sviatkov (spojenia prídavných mien so slovom *sviatky*), ktoré sa nechápu ako *vlastné mená*,
napr.: *vianočné sviatky, štedrovečerný stôl, turíčne sviatky, svätodušné sviatky, veľkonočné sviatky, veľkonočné prázdniny;*
- ★ pomenovanie *nový rok* v zmysle *celého nového roku* (nových 365, resp. 366 dní, ďalší rok po uplynutí predchádzajúceho roka),
napr.: *veľa šťastia v novom roku, všetko najlepšie v novom roku, plán práce na nový rok;*

✈ pomenovania **revolúcií**, **povstaní**, **vojenských operácií**,
napr.: **Slovenské národné povstanie** (Povstanie), **Veľká** francúzska revolúcia
(Francúzska revolúcia), **Veľká** októbrová socialistická revolúcia, **Parížska**
komúna, **Nežná** revolúcia, **II. (Druhá)** svetová vojna, **Tridsaťročná** vojna,
Májové povstanie českého ľudu, **Stalingradská** bitka, **Bitka pri Rozhanovciach**,
Púštna búrka.

📖 názvy **umeleckých** a **vedeckých** diel, **vedecko-popularizačných** **prác**, rozličných
publicistických materiálov (v tlači, rozhlas, televízii, filme),
napr.: **Tri gaštanové kone**, **Živý bič**, **Zločin a trest**, **Bratia Karamazovci**, **Vojna a**
mier, **Hájnikova žena**, **Baladická suita**; **Morfológia slovenského jazyka**,
Encyklopédia astronómie; **Za rozvoj demokracie**, **Štart nového raketoplánu**;

📖 názvy **dôležitých písomností** (dokumentov), najmä **historických**, **kódexov** a
zákonníkov,
napr.: **Ústava Slovenskej republiky**, **Kutnohorský dekrét**, **Magna charta**, **Charta**
Spojených národov, **Košický vládný program**, **Postupimská dohoda**, **Občiansky**
súdny poriadok, **Kódex kánonického práva**, **Zákonník práce**.

📖 názvy **časopisov**, **zborníkov**, **denníkov** a iných **periodických** alebo
neperiodických publikácií, **rozhlasových** a **televíznych staníc**, **tlačových**
orgánov,
napr.: **Slovenské pohľady**, **Kultúra slova**, **Slovenské národné noviny**,
Literárny týždenník, **Jazykovedné štúdie**, **Slavica Slovaca**, **Slovenská reč**,
Studia Academica Slovaca, **New York Times**;

🏆 názvy **cien**, **radov**, **vyznamenaní**, **ocenení**, **nadácií**, **fondov**,
napr.: **Nobelova cena**, **Cena literárneho fondu**; **Rad Eudovíta Štúra**, **Rad SNP**,
Medaila za zásluhy o výstavbu Bratislavy, **Cena SAV za vedeckopopularizačnú**
činnosť, **Čestná plaketa SAV Eudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách**;
Nadácia Emílie Kováčovej, **Pro Slovakia**; **Fond na podporu umenia (FPU)**;

Ale s malými začiatočnými písmenami sa píše:

★ pomenovania **osôb**, ktoré sú **nositeľmi** rozličných (aj bývalých)
vyznamenaní, **hodností**, **radov**, **cien** a pod.,

napr.: **laureát Národnej ceny SR**, **laureát Nobelovej ceny**, **národný umelec**,
zaslúžilý umelec, **nositeľ vyznamenania Za statočnosť**, **zaslúžilý majster**
športu, **hrdina SNP**, **zaslúžilý pracovník SAV**;

Veľké písmená sa nepíšu aj v týchto typoch viacslovných pomenovaní:

- ★ v odborných názvoch **rastlín** a **živočíchov**,
napr.: *hrach siaty, smrek obyčajný, prvosienka jarná, ľubovník bodkovaný;
mačka domáca, sokol sťahovavý, vrabec domový, skokan zelený;*
- ★ v pomenovaniach **učebných predmetov, zákonov** a **vyhlášok**,
napr. *slovenský jazyk a literatúra, matematika, dejepis; zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve; vyhláška č. 65/2015 Z. z. Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky o stredných školách.*

Skracovanie slov

Skracovaním slov vytvárame **skratky a značky**, ktoré urýchľujú komunikáciu hlavne v odbornom, publicistickom a administratívnom štýle.

- Podstata skracovania spočíva v tom, že sa **lexikálna jednotka** obmedzí, zmenší **na niekoľko hlások** alebo **slabík**, ktoré ju **v texte zastupujú**,
napr. Slovenská republika (**SR**), a tak ďalej (**atď.**);

V slovenčine poznáme tieto **typy skrátených slov**:

Skratky,

- vznikajú **skrátením slova** tak, že použijeme **jednu** alebo **niekoľko začiatkových hlások slova**;
- používajú sa len v **písanej podobe** a **skracované slovo** musí byť **známe** a **často používané**;
- väčšinou sa končia na **spoluhlásku**;
- ak je v **slove za sebou viac spoluhlások**, slovo sa skracuje **až po poslednú z nich**.
- za **skratkou** sa píše **bodka**,
napr.: strana – **str.**; storočie – **stor.**; pred naším letopočtom – **p. n. l.**; doktor filozofie – **Phdr.**; sociálny – **soc.**; školský rok – **šk. r.**; jednotné číslo – **jedn. č.**;

Značky,

- ▶ vznikajú tak, že z **viacslovného pomenovania** použijeme **začiatočné hlásky**;
- ▶ píšú sa **veľkými písmenami** a v rukou písanom texte ich píšeme **tlačeným písmom**,
napr.: Slovenské národné divadlo (**SND**);
- ▶ **neskloňujú sa**;
- ▶ nepíše sa za nimi **bodka**,
- ▶ *sú skratky, ktoré majú medzinárodný charakter*,
napr.: hektoliter = **ha**; kilokalória = **kcal**; kilometer = **km**; voda = **H₂O**;
 - *chemické značky* (kyslík – **O**, sodík – **Na**, voda – **H₂O**, chlorid sodný – **NaCl**);
 - *fyzikálne značky* (dráha – **s**, rýchlosť – **v**, čas – **t**);
 - *matematické značky* (**cm**, **dm**, **km**, **ha**);
 - *hudobné značky* (**D** dur, **A** dur, **ale c** mol, forte, silno – **f**);
 - *značky krajín* (**A**, **SVK**, **CZ**);
 - za značkami **chemických prvkov, mier, fyzikálnych veličín** (píšu sa aj malým, aj veľkým písmom) sa nepíše **bodka**, napr. **Na**, **m**, **W**.

Iniciálové skratky,

- ▶ vznikli zo **začiatočných písmen viacslovných pomenovaní** tak, že z každého ich slova sa vyberú iba **začiatočné, iniciálové písmená**
- ▶ nesprávajú sa ako slová – vyslovujeme ich **ako samostatné písmená v abecede** [es er; zé eš; dé pé há; em há de], (napr.: ZŠ = zé eš);
- ▶ **skloňujú sa v hovorovom štýle**,
napr. Založil si **eseročku**? Skončil **zé ešku**. Znížil **dépéháčku**. Neznášam **emhádečku**.
- ▶ nepíše sa za nimi **bodka**,
Príklady:
SR = Slovenská republika,
NBS = Národná banka Slovenska,
EU = Európska únia,
ZŠ = základná škola,
SNP = Slovenské národné povstanie,
NR SR = Národná rada Slovenskej republiky,
BIB = Bienále ilustrácií Bratislava
- ▶ netvoria sa od nich **odvodené slová** (iba hovorovo môžeme povedať: idem do NBS-ky [id'em do enbéesky]).

Skratkové slová – značkové slová,

- ▶ vznikajú zo **začiatočných písmen** alebo **slabík slov**, komponentov (*zložiek, súčastí*) **združeného pomenovania** (Slov**naft** – Slovenská nafta),
- ▶ vytvárajú takú podobu, že sa dajú **skloňovať**,
napr.: Slovenská nafta = **Slovnaft** – v **Slovnaft-e**;
Tatranský národný park = **TANAP** – v **TANAP-e**;
SĽuk – Slovenský ľudový kolektív;
- ▶ čítame ich **ako slová**,
- ▶ nepíše sa za nimi **bodka**.

Univerbizácia a multiverbizácia

Rovnako ako **skracovanie**, ani tieto dva **slovotvorné postupy** *neobohacujú slovnú zásobu, iba pretvárajú (nahrádzajú) lexikálne jednotky bez zmeny ich lexikálneho významu.*

Ak sa **viacslovné združené pomenovanie** môže nahradiť **jednoslovným pomenovaním**, hovoríme o **univerbizácii**,

- ▶ je to **skracovanie viacslovných pomenovaní** do *jedného slova*,
 - *odvodzovaním*,
napr. diplomová práca = *diplomov-ka*; minerálna voda = *minerál-ka*;
panelový dom = *panel-ák*; zasadacia sieň = *zasadač-ka*;
 - *skladaním a odvodzovaním*,
napr. učiteľ prvého stupňa = *prvostupn-iar*;
 - *premenou iného slovného duhu na podstatné meno*,
napr. triedny učiteľ = *triedny*; nočná služba = *nočná*;
- ▶ využíva sa v **hovorovom štýle**, kde je snaha **ekonomizovať, zhutniť text**.

Keď sa **jednoslovné pomenovanie** nahradí **viacslovným pomenovaním** (veľa ráz sa tak tvoria aj *nepisovné slová*), hovoríme o **multiverbizácii**.

- ▶ Dôvodom často býva snaha o vyššie, abstraktnejšie, pôsobivejšie pomenovanie.
- ▶ Využíva sa najmä v **náučnom, publicistickom a administratívnom štýle**,
napr. **dať do daru** namiesto *darovať*; **prevádzať opravu** obuvi namiesto *opravovať* obuv;
podať návrh namiesto *navrhovať*; **vykonať postrek** namiesto *postriekať*;
trestný čin namiesto *zločin*.

Preberanie slov z cudzích jazykov

- ▶ **internacionalizmy**,
 - **medzinárodne používané slová**, ktoré prešli do viacerých jazykov, napr. *auto, lexikológia, akcia, futbal, kupé, softvér*,
- ▶ **kalky – doslovné preklady cudzích slov alebo slovných spojení**, napr. *Computer network* – počítačová sieť.

Typické okruhy slov, ktoré sme prebrali z iných jazykov:

- ▶ **z rumunčiny** – *slová späté s chovom oviec* (salaš, valach, žinčica, bryndza, bunda, koliba, vatra, fujara);
- ▶ **z angličtiny** – *športová terminológia* (futbal, volejbal, bekhend, kraul); *hudobná* (bít, rokenrol, rap [rep], country [kántri]) a v súčasnosti *počítačová* a *iná* (softvér, hardvér, email [imejl], bajt);
- ▶ **z francúzštiny a taliančiny** – *slová z oblasti umenia* (akordeón, klavír, klarinet, piano, viola, andante, primabalerína, bas, freska); *kuchyne* a *módy* (pyré, šampanské, špagety, saláma, pizza [-cc-], toaleta, kostým, rúž, kravata);
- ▶ **z nemčiny** – *okrem bežných slov* (šunka, d'akovať, musieť), najmä *slová z oblasti cechovníctva* (majster, šuster, garbiar, cech), *baníctva* (huta, haviar, šachta, šichta, fárať) a *verejnej správy* (grunt, árešt, richtár);
- ▶ **z češtiny** – (pravítok, sústava, cestopis, múčnik, viditeľný);
- ▶ **z maďarčiny** – (vankúš, bežár, oldomáš, báčik, dereš), aj *maďarčina sa obohatila o mnohé slovenské slová* (napr. borozda (brázda), udvar (dvor), asztal (stôl));
- ▶ **z exotických jazykov**, ako sú *eskimáčtina* (kajak), *malajčina* (gong, kečup), *indické jazyky* (maharadža, banán, indigo), *čínština* (mandarín).

Prenášanie významu

- ▶ **metaforicky**
 - význam sa prenáša podľa vonkajšej podobnosti, napr. *hlava – hlava štátu; Pramene vlasov*;
- ▶ **metonymicky**
 - význam sa prenáša podľa vnútornej súvislosti, napr. *čítať Kukučína, nosiť lišku, kúpiť Hviezdoslava*;
- ▶ **personifikáciou**
 - význam sa prenáša zo živého na neživý jav, napr.: *Obloha plakala*;
- ▶ **prirovnaním**
 - javy sa prirovnávajú podľa spoločnej vlastnosti, napr. *vlasý ako zo zlata*.

Lexikografia

► vedná disciplína, ktorá sa zaoberá teóriou a praxou zostavovania slovníkov.

Jazykovedné slovníky

Slovná zásoba je sústredená v slovníkoch.

Delíme ich:

1. podľa veľkosti na :

- malé,
- veľké (viacväzkové);

2. podľa počtu jazykov, ktoré obsahujú, na:

- jednojazykové,
- dvoj a viacjazykové;

3. podľa formy jazyka, ktorú obsahujú, na:

- nárečové,
- slovníky spisovného jazyka.

Typy slovníkov

► Výkladový slovník

- základný typ,
- poskytuje **filologický výklad významu slov** v ňom obsiahnutých.

🇸🇰 **Veľký výkladový Slovník súčasného slovenského jazyka**

🇸🇰 **Krátky slovník slovenského jazyka – KSSJ**

- jeho hlavnou úlohou je **výklad významu slov**.

► **Synonymický slovník**

- obsahuje *rovnoznačné slová, synonymické rady* alebo *dvojice synonym*.

► **Frazeologický slovník**

- obsahuje *ustálené slovné spojenia s obrazným významom*,
➤ vysvetľuje význam *frazeologických jednotiek*.

► Historický slovník

- spracúva *lexiku istého obdobia*.

► Retrográdny slovník

- registruje *slová odzadu, obrátene*, teda *podľa abecedy po písmenách odzadu*,
 - ☞ kritériom spracovania je *frekvencia slov podľa gramatických prípon*.

► Frekvenčný slovník

- slová usporadúva podľa *častosti (frekvencie) ich využívania v súvislých textoch.*

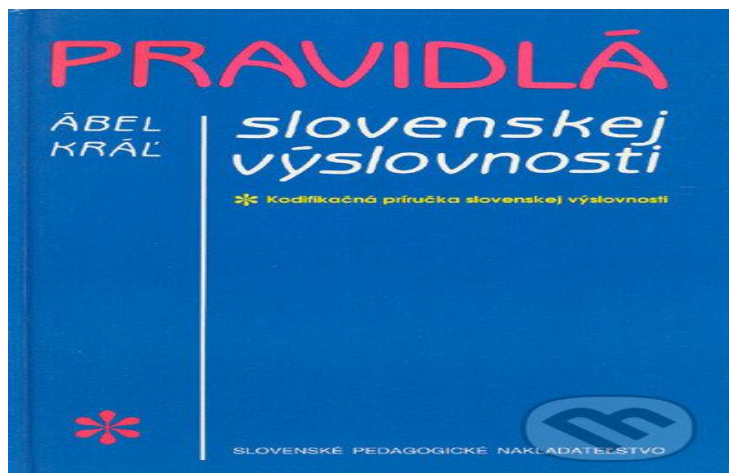
► Etymologický slovník

- uvádza *pôvod slova* (od ktorého základu sa slovo vyvinulo, odkiaľ pochádza) a jeho významy.

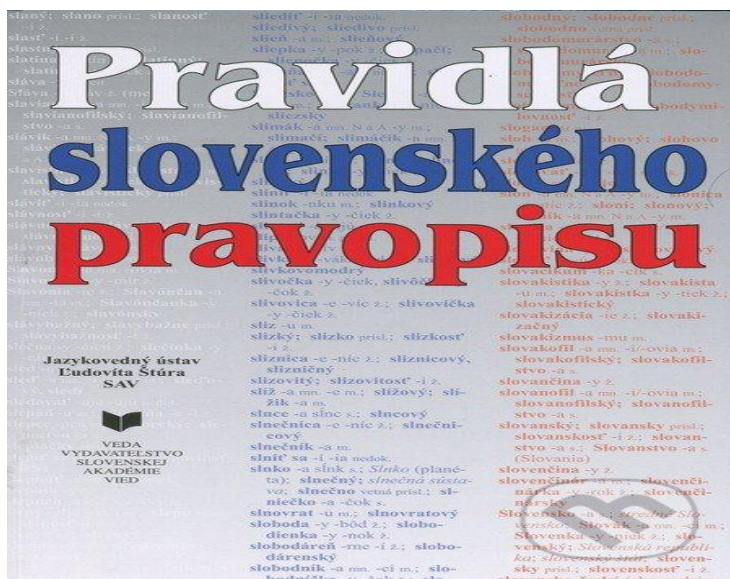
► **Ortoepický slovník (Pravidlá slovenskej výslovnosti)**

- zachytáva slová tak, *ako sa vyslovujú*,
 - ☞ jeho hlavnou úlohou je *výklad významu slov*.

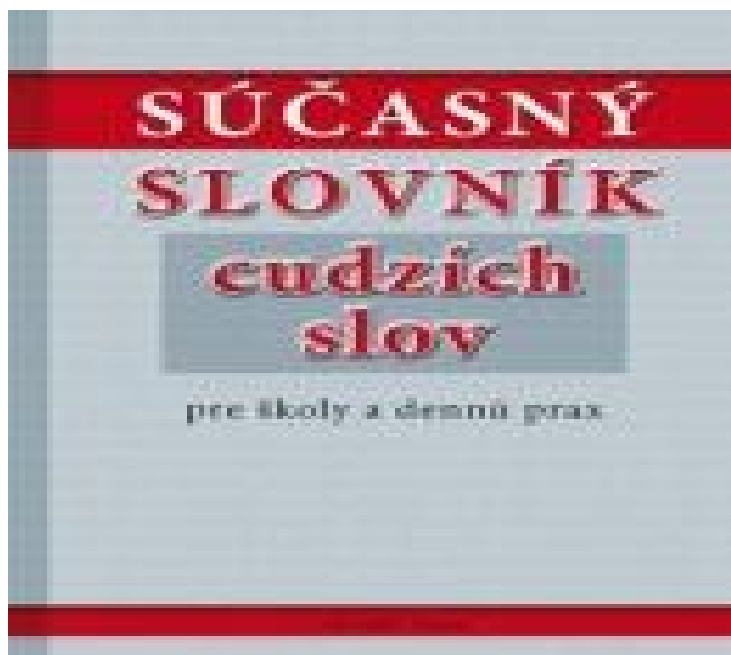
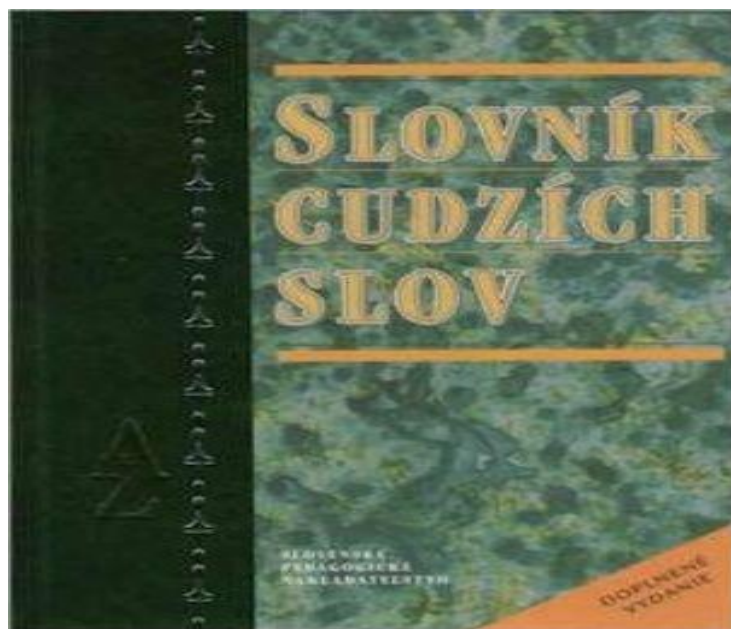
► **Ortografický slovník**

- *registruje slová tak, ako sa píšu*,
- je súčasťou **Pravidiel slovenského pravopisu**,
 - ☞ *sú základnou pravopisnou príručkou každodennej potreby, objasňujúcou pravopisnú sústavu spisovnej slovenčiny*.

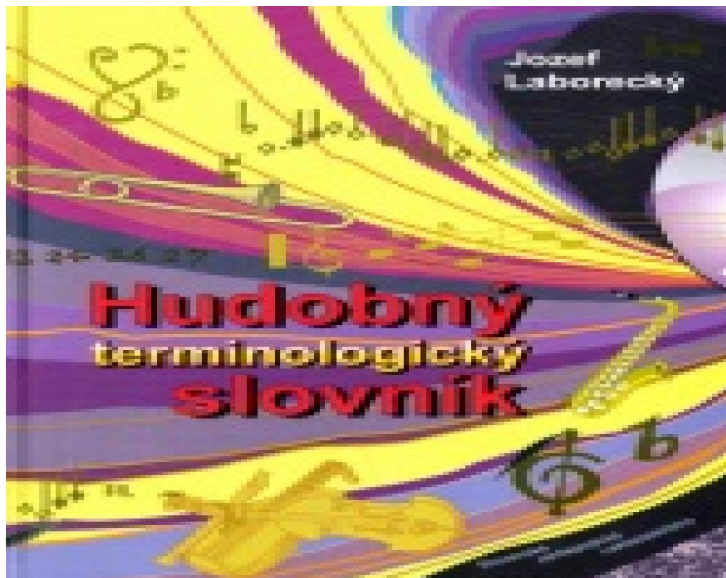
► Slovník cudzích slov a Veľký slovník cudzích slov

- typ výkladového slovníka, vysvetľuje *významy slov* a *termínov cudzieho pôvodu* prevzatých *do domácej slovnej zásoby*.

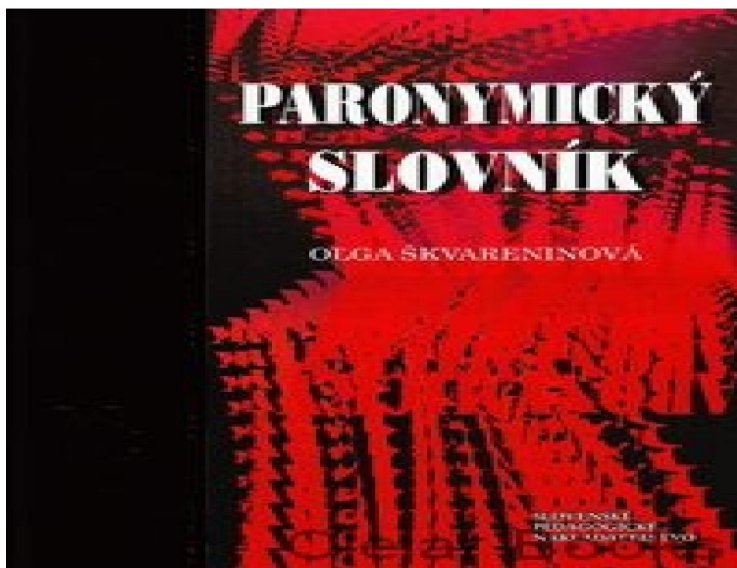
► Terminologický slovník

- zachytáva odbornú terminológiu v danej oblasti.

► Paronymický slovník

- zachytáva slová zvukovo a graficky podobné, no významovo odlišné.

► Dialektologický slovník

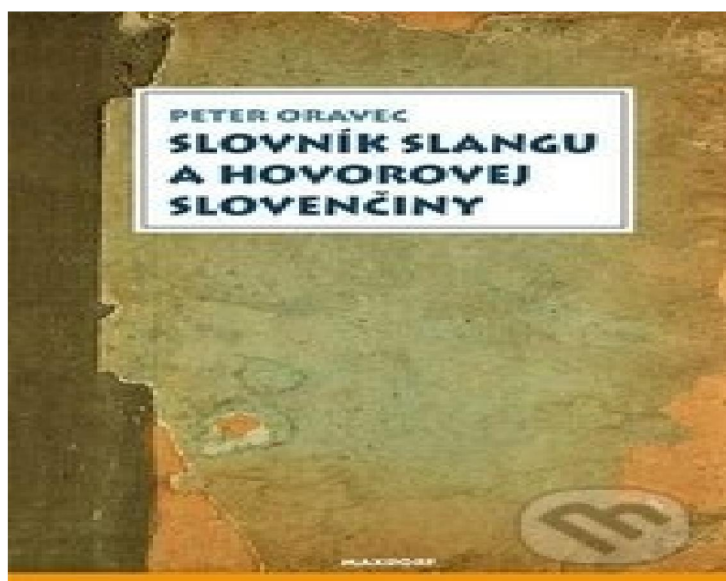
🚩 Slovník slovenských nářečí

- je **viacväzkový slovník**, ktorý **sumarizuje apelatívnu** (všeobecných podstatných mien) **slovnú zásobu slovenských nářečí**. Vychádza od roku 1994 vo vydavateľstve Veda.

🚩 Slovník slangu a hovorovej slovenčiny

- zachytáva veľmi nepresne **vymedzenú kategóriu slov zo širokej oblasti** ležiacej **medzi hovorovými slovami**.

► **Prekladový slovník**

- zachytáva **slovnú zásobu** v *dvoch* alebo *viacerých jazykoch*.

► **Elektronické slovníky**

➤ **Online slovník slovenského jazyka**

- ☞ je ukážkou produktu **SLEX99** – *elektronický lexikón slovenského jazyka*,
☞ je založený na publikácii **Krátky slovník slovenského jazyka**, ktorý vydalo vydavateľstvo Veda a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v roku 1987.

➤ **Nárečový slovník online**

- ☞ **Veľký nárečový slovník** – **slovník nárečových výrazov. Vysvetlenia nárečových slov a ich preklad do spisovnej slovenčiny online.**

Kodifikačné príručky

- sú v nich obsiahnuté **všeobecne platné a všeobecne záväzné normy spisovného jazyka.**

Patria sem:

- **Krátky slovník slovenského jazyka**
- **Pravidlá slovenského pravopisu**
- **Pravidlá slovenskej výslovnosti**
- **Morfológia slovenského jazyka**

Použitá literatúra

- Berta, J.: Formy skupinovej práce na hodinách slovenského jazyka. Slovenský jazyk a literatúra v škole, Apríl 1983/84. XXX. ročník, č. 8, s.238 – 240.
- Berta, J.: Kompendium slovenského pravopisu a výslovnosti pre školy a verejnosť. Vydané v elektronickej podobe, s. 33 – 46. Dostupné na: www.BertaJozef.webnode.sk (v rubrike Ďalšie publikácie DOWNLOAD); tiež na www.zsgmik.sk, otvoriť uvedené rubriky: o škole, predmety, web.stránka slovenského jazyka – na stiahnutie.
- Betáková, V.: O vyučovaní tvorenia slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969. 140 s.
- Caltíková, M.: Slovenský jazyk a literatúra, Príručka pre maturantov a uchádzačov o štúdium na vysokých školách. Enigma Nitra, 200, s.260 - 268.
- Dolník, J.: Lexikológia. Vydavateľstvo: Univerzita Komenského v Bratislave. Rok vydania: 2007, ISBN: 80-223-2308-6.
- Dostupné na: <https://referaty.centrum.sk/slovincina-a-cestina/gramatika/6678/morfematicka>
- Dostupné na: <https://www.zones.sk/studentske-prace/gramatika/11207-morfematicka-struktura-slova/>
- Findra, J. a kolektív: Slovenský jazyk a sloh. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1986..
- Horecký, J. :Slovotvorná sústava slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959.
- Horecký, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. SAV Bratislava 1964.
- Lexikológia. Dostupné na: <https://www.zones.sk/studentske-prace/gramatika/6579-lexikologia/>
- Lexikológia. Členenie slovnej zásoby.
- Lexikológia. Dostupné na: <http://slovina.szm.com/pdf/sjlcclenen.pdf>
- Lexikológia. Dostupné na: <https://oskole.detiamy.sk/clanok/lexikologia>
- Lexikológia. Tvorenie slov. Dostupné na: <http://slovina.szm.com/pdf/sjltvoren.pdf>
- Mistrik, J.: Moderná slovenčina. Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1984.
- Mlacek, J.: Slovenská frazeológia. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1977
- Morfológia slovenského jazyka. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Bratislava 1966.
- Morfológia. SPN Bratislava, 1984.
- Ološtiak, M., Glanitsová-Ološtiaková, L.: Slovenský jazyk. Vydavateľstvo Fragment, s. r. o., Bratislava. 1. vydanie, 2007. ISBN 978-80-8089-066-7.
- Ondrus, P., Horecký, J., Furdík, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk - lexikológia Vydalo: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1980.
- Ondrus, P.: Slovenská lexikológia II. Náuka o slovnej zásobe. Vydalo: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1972.
- Oravec, J. – Bajžíková, E. – Furdík, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk.
- Papuga, J.: Kompendium slovenčiny. 2019. ISBN: 9788097128753. 336 s.
- Slovenčina na dlani. 1. vyd. 2001. Príroda Bratislava. ISBN 80-07-00362-2.
- Zložené slová. Dostupné na: <https://oskole.detiamy.sk/clanok/zlozene-slova-v-slovincine>.